

1
Najstaršie divadlá
– divadlo ako zábava.
Zámocké divadlá, súkromné
(aristokratické) divadlá

strana 2 — 7

5
Divadlá menších
– miešanie kultúr. Divadlo ako
„ostrov“, divadlo ako „export“

strana 30 — 35

2
Národné divadlá
– cesta k národnému sebaučineniu

strana 8 — 15

6
Avantgarda
– divadlo ako komplexný
umelecký koncept

strana 36 — 41

3
Mestské divadlá
– divadlo ako súčasť rastúceho mesta.
Divadlo ako sociálna služba

strana 16 — 23

7
Socialistický realizmus
a povojnová architektúra
– ideológia a pomník

strana 42 — 47

4
Ateliér Fellner & Helmer

strana 24 — 29

8
Nové tendencie a socialistická
architektúra
– predimenzované budovy
v mestskej štruktúre

strana 48 — 53

9
Nový vzťah k priestoru
– nový pohľad na priestor, nové
funkcie divadla, nové možnosti
umenia

strana 54 — 59

Najstaršie divadlá – divadlo ako zábava. Zámocké divadlá, súkromné (aristokratické) divadlá

- 10 Zámocké divadlo, Český Krumlov / CZ
- 22 Vársínház, Budapešť / HU
- 46 Empírové divadlo, Hlohovec / SK
- 55 Stanovsko gledališče, Ljubljana / SI
- 56 Rudniško gledališče v Idriji, Idrija / SI

Priestor zámockého divadla sa spája s neverejnou produkciou určenou primárne pre obyvateľov a hostí aristokratickej rezidencie, ktorej bol súčasťou – či ako miestnosť s funkciou divadla, alebo ako samostatná divadelná budova. Od 16. do 19. storočia boli také neverejné predstavenia bežnou súčasťou divadelného života. Počiatky súkromného divadla, určeného výlučne divákovi, ktorým je umožnený prístup do určitého priestoru, prípadne tým, ktorí sú na predstavenie adresne pozvaní, spadajú do stredoveku. Ide o cirkevné divadlá prevádzkované v kláštoroch a rehoľných školách alebo na pôde univerzít, v ďalších obdobiach potom v súkromných priestoroch šľachtických či meštianskych rezidencií.

Hoci v priebehu 18. a 19. storočia malo takmer každé šľachtické sídlo, zámok či palác, vlastné súkromné divadlo, do súčasnosti sa ich v neporušenom stave dochovalo minimum. Za unikátnu pamiatku svetového významu možno teda považovať zámocké divadlo v Českom Krumlove na území dnešnej Českej republiky, ktoré sa zachovalo v takmer neporušenej podobe. Špecifikum jednej z najstarších barokových scén spočíva v tom, že vedľa pôvodnej budovy, ktorej časť bola vystavaná v roku 1682, sa dochovalo i vybavenie hľadiska, orchestrisko, javisko a javisková technika z roku 1766, ale i rozsiahly divadelný inventár – kulisy, kostýmy, rekvizity, osvetľovacie telesá, libretá, partitúry.

V Európe nájdeme i početné ďalšie príklady historických divadelných scén, ibaže v rôznom stupni zachovanosti. Pôvodné divadelné budovy sa zachovali v talianskej Sabionette, Vicenze alebo Parme, ale už bez divadelného fondu. V nemecky hovoriacich oblastiach – v Ludwigsburgu, Gote, Bayreuthe, Bad Laustaedte, Schwetzingene, Weitre, Lambachu či Greine – sa okrem stavieb čiastočne dochovala i javisková technika a divadelný inventár. Podobná situácia je vo Francúzsku vo Versailles, v Compiègne, Valençay, Digoine a Cirey.

Jedinou európskou pamiatkou porovnateľnou so zámockým divadlom v Českom Krumlove tak zostáva barokové divadlo vo švédskom kráľovskom paláci v Drottningholme z druhej polovice 18. storočia, kde sa zachovala pôvodná divadelná budova vrátane javiskovej techniky, kulís, rekvizít, kostýmov i repertoáru.¹

Fenomén súkromného divadla pretrval do súčasnosti: od ochotníckeho divadelníčenia prevádzkovaného v meštianskych salónoch stredoeurópskych miest najmä v druhej polovici 18. storočia cez usporadúvanie špecifických českých predstavení tzv. rodinných bábkových divadielok (od druhej polovice 19. st. do prvej polovice 20. st.) až po neverejné – v rámci totalitného režimu i nelegálne – produkcie konané v súkromných bytoch miest za železnou oponou v 70. rokoch 20. storočia. Dnes možno za neverejné považovať klubové divadlo v najužšom zmysle alebo divadlo určené pre akúkoľvek uzavretú spoločnosť, ktoré sa môže hrať v najrôznejších priestoroch – od prenajatých spoločenských miestností až po skutočné divadlo najaté na neverejné predstavenie.²

¹ Státní hrad a zámek Český Krumlov. Zámecké barokní divadlo. In *Oficiální stránky zámku Český Krumlov* [online]. 2008 [cit. 2010-01-24]. Dostupné na internete: <<http://www.zamek-ceskykrumlov.eu/prohlidkove-trasy/zamecke-barokni-divadlo>>

² PAVLOVSKÝ, Petr – JUST, Vladimír. Bytové divadlo. Základní pojmy divadla. In *Divadelní revue* [online]. 2001, č. 1 [cit. 2010-01-24]. Dostupné na internete: <<http://www.divadlo.cz/art/clanek.asp?id=1612>>

***=215 Empiróvé divadlo, Hlohovec 46**

Lokácia Zámok 7, 920 01 Hlohovec

Architekt Pietro Travaglia

Návrh interiéru Pietro Travaglia

Projekt nie je známy

Výstavba 1802

Umelecká výzdoba Pietro Travaglia (stropná maľba v divadelnej sále); Pietro Travaglia alebo F. J. Prokop (?) (reliéfna výzdoba fascia pod strechou)

Otváracie predstavenie nie je známe

Rekonštrukcia 1960–1962, Rajmund Hirth (Rekonštrukcia a prístavba chodby, spájajúcej divadlo s bývalou jazdiarňou, výstavba nového divadelného zázemia v bývalej jazdiarni); 1961, Andrej Kuc, J. Beňušík (reštaurovanie stropných malieb)

Kapacita hľadiska približne 130 miest

Jediná zachovaná stavba svojho druhu na Slovensku vznikla ako súčasť módy budovania súkromných divadiel v šľachtických sídlach v 18. a 19. storočí. V rámci modernizácie panstva v Hlohovci ju v roku 1802 postavil nitriansky župan Jozef Erdödy. Priamym podnetom bola návšteva cisára Františka II.

***=241 Rudniško gledališče v Idriji 56**

Slovenský názov Banické divadlo v Idriji

Lokácia Trgsv. Ahacija 5, 5280 Idrija

Architekt nie je známy

Návrh interiéru nie je známy

Projekt adaptácia staršej skladiskovej budovy

Výstavba po r. 1770 alebo 1775

Umelecká výzdoba Jurij Tavčar (výzdoba interiéru, 1872)

Premiéra nie je doložená

História názvu Werkstheater Idrija (alternatívny nemecký názov 1775–1918)

Rekonštrukcia 1823, 1832 a 1844 (renovácia lóží); 1872 (výzdoba interiérových malieb); 1892–1895 (rozšírenie neoklasického vstupu o pilastre, girlandový rímsu a trojuholníkový štít, v rámci protipožiarnej ochrany boli zväčšené okná a prestavané na sedem bočných východov, múry vyzdobené horizontálnymi vrezávanými líniami, odstránené vonkajšie schodisko a prístavba so šatňami na severnej strane budovy, zmenený dizajn lóží a javiska); 1905 (odstránené lôžie a javisko, zatvorenie divadla); 1913 (divadlo čiastočne obnovené, zabudovanie elektroinštalácie, postavené nové javisko); počas prvej svetovej vojny (javisko odstránené); 1920 (javisko znova postavené); 1923 (javisko odstránené – priestor využívaný ako skladisko); 1952, Marjan Mušič (priestor prebudovaný na kinosálu s deliacimi stenami v západnej polkruhovitej časti budovy); 1983–1987, Silvij Jereb (renovácia a premena budovy na kino-teater); 1989 (ďalšia renovácia po požiari, deliace steny odstránené a interiér prestavaný na jednoduché hľadisko so šikmou podlahou a dvesto jedenástimi sedadlami, v západnej časti budovy prístavané toalety a schodisko na balkón s premietacou kabínou)

Kapacita hľadiska 211

História jednej z najstarších divadelných budov v Slovinsku je úzko spätá s rozvojom ortuňových baní. Stavba financovaná z dobrovoľných príspevkov zamestnancov baní vznikla ako súčasť širšej urbanizácie mesta v období jeho najväčšieho rozmachu – v baroku. Počas svojej existencie prešla mnohými rekonštrukciami, ale barokový ráz exteriéru ostal zachovaný. V súčasnosti slúži ako kino.

***=140** Zámecké divadlo (Zámocké divadlo), Český Krumlov 10

Jedno z najstarších barokových divadiel zámockého typu na svete. Stavba z roku 1682 sa zachovala v takmer neporušenom stave, rovnako ako aj vybavenie hľadiska, orchestrisko, javisko a javisková technika pochádzajúca z roku 1766. Unikátny je tiež rozsiahly divadelný inventár – kulisy, kostýmy, rekvizity, osvetľovacie telesá, libretá, partitúry. Jedinou európskou pamiatkou porovnateľného významu je barokové divadlo vo švédskom kráľovskom paláci v Drottningholme z druhej polovice 18. storočia.

***=316** Várszínház (Zámocké divadlo), Budapešť 22

Pamätná stavba maďarskej histórie: v stredoveku františkánsky kostol sv. Jána, počas tureckej okupácie Budapešti premenený na mešitu, následne prebudovaný na karmelitánsky kláštorň kostol. Po zrušení rádu kostol adaptoval Farkas Kempel na divadlo s kapacitou 1200 miest. Od roku 1790 platforma stálych divadelných predstavení v maďarčine.

***=321** Stanovsko gledališče (Stavovské divadlo), Lublana 55

Baroková divadelná budova postavená v roku 1765 na mieste bývalej stavovskej jazdiarne podľa návrhu Lovrenca Pragera, ktorý vychádzal z plánov Candida Zullianiho. V polovici 19. storočia bola renovovaná a rozšírená, v roku 1887 podľahla požiaru. Podľa projektu rakúskeho architekta Adolfa Wagnera bola v roku 1891 na mieste zhorého Stavovského divadla postavená nová neorenesančná budova, ktorá dodnes slúži ako sídlo Slovinskej filharmónie.

2

Národné divadlá – cesta k národnému sebaučineniu

- 02 Die Wiener Staatsoper, Viedeň / AT
- 03 Burgtheater, Viedeň / AT
- 11 Národní divadlo – historická budova a Nová scéna, Praha / CZ
- 23 Magyar Állami Operaház, Budapešť / HU
- 32 Nemzeti Színház, Budapešť / HU
- 34 Teatr Wielki – Opera Narodowa, Varšava / PL
- 48 Slovenské komorné divadlo, Martin / SK
- 54 Slovenské národné divadlo, Bratislava / SK
- 57 Slovensko narodno gledališče, Maribor / SI
- 61 Slovensko narodno gledališče Drama, Ljubljana / SI

Výstavba budovy národného divadla je symbolickým aktom, v ktorom sa zhmotňujú snahy intelektuálnej elity o národné sebaučinenie v rámci habsburskej monarchie. Vnútri mnohonárodnostného štátneho celku centrálnie riadeného z Viedne sa na prelome 18. a 19. storočia začínajú inštitucionalizovať tendencie zdôrazňujúce význam jednotlivých národov a usilujúce sa o zrovnoprávnenie ich kultúry.

Národná identita je pritom podmienená jazykovo – hlavným cieľom je zriadiť scénu, na ktorej sa budú konať predstavenia v tom-ktorom národnom jazyku, a nie v nemčine. To však neznamená, že budovanie národných divadiel v krajinách náležiacich po roku 1804 k rakúskemu cisárstvu automaticky stelesňuje negatívne vymedzenie voči vláde a panovníkovi, ako dokladajú napríklad priaznivé okolnosti, ktoré sprevádzali založenie českého Národného divadla. Rakúsko ako konštitučná monarchia, ktorej ústava z roku 1867 bola považovaná za jednu z najliberálnejších v Európe, české vlastenecké aktivity podporovalo. O vybudovaní národného divadla v Budapešti uvažovala už skupina mysliteľov okolo spisovateľa, prekladateľa a jedného z najvýznamnejších propagátorov maďarského jazyka Ferenc Kazinczyho na prelome 18. a 19. storočia. Vedúca osobnosť maďarského reformného hnutia gróf István Széchenyi, ktorý svojimi finančnými darmi významne podporil vznik Maďarskej akadémie vied a prispel aj k prepojeniu Pešti a Budína Režavým mostom, sa angažoval i vo veci založenia maďarského Národného divadla.³ V roku 1837 bolo otvorené Maďarské divadlo v Pešti, od roku 1840 nesúce názov Národné. V poslednom desaťročí 19. storočia sa rozhodlo o rekonštrukcii divadla, ktoré následne v priebehu 20. storočia vystriedalo niekoľko sídel.

³ István Széchenyi. [online]. [cit. 2010-01-08]. Dostupné na internete: <http://www.omikk.bme.hu/archivum/angol/html/szechenyi_i.htm>

Rokovania o výstavbe nového Národného divadla sa vliekli od roku 1965. Novú budovu uviedli do prevádzky až v roku 2002. Prípady novostavieb slovenského a maďarského národného divadla sú si v mnohom podobné: v Bratislave i v Budapešti sa realizovali v priebehu posledných dvadsiatich rokov a žiadna z nich sa neobišla bez problémov. Výstavba maďarského Národného divadla sa spája s radom politických machinácií. Vládna objednávka bola zadaná bez súťaže. Projekt bol pôvodne spracovaný pre iný pozemok. Pod zámienkou zníženia nákladov došlo dokonca k opusteniu už začatej stavby v centre mesta a Národné divadlo stojí teraz na periférii.

Slovenské národné divadlo predstavuje zavŕšenie úsilia o výstavbu vlastného divadelného stánku, ktoré má počiatok v roku 1888. Peripetie súťaží na výstavbu novej budovy trvali od roku 1928 celých päťdesiat rokov. Víťazný návrh súťaže vypísanej v roku 1979 sa realizoval až v rokoch 1986–2007. Tradičný priestorový koncept zaisťuje funkčnosť prevádzky, masívna architektúra však nezaprie dobu svojho vzniku. Proces výstavby sprevádzali najrôznejšie komplikácie – napríklad pokus predať budovu v priebehu stavby súkromnej developerskej spoločnosti, ktorá by ju dokončila ako kultúrno-kongresové centrum: v ňom by si súbor Slovenského národného divadla iba prenajímal isté priestory. Vlna odporu umelcov i širokej verejnosti však tomuto postupu zabránila. Divadlo bolo dokončené z prostriedkov štátneho rozpočtu a otvorené v roku 2007.

Je príznačné, že vybudovanie národného divadla, či v Prahe, Bratislave, alebo v Budapešti, predchádzal dlhý a strastiplný proces plný prieťahov a najrôznejších sporov – o výber stavebného pozemku a podobu budovy, o spôsob financovania, o regulárnosť architektonickej súťaže či o výber architekta a o mnoho ďalšieho – a že tieto úskalia pretrvali z 19. storočia až do súčasnosti.

***=185 Nemzeti Színház, Budapešť 32**

Slovenský názov Národné divadlo

Lokácia 1097 Bajor Gizi Park 1, Budapest, District IX.

Architekt Mária Siklós

Návrh interiéru Bernard Trevillion

Projekt 1999

Výstavba 2000–2002

Umelecká výzdoba Miklós Melocco (ornamentálna brána s hercami Klári Tolnaiovou a Zoltánom Latinovitsom); Péter Párkányi Raab (sochy: Hilda Gobbi, Imre Soós, Kálmán Latabár, József Timár ako Willy Loman); Sándor Klígl (socha Évy Ruttkai); László Marton (sochy: Tamás Major ako Richard III., Imre Sinkovits ako Mojžiš a spodný reliéf trinástich hercov); Péter Török (architekt záhrady)

Premiéra 15. marec 2002, Imre Madách: Az ember turgédiája (Tragédia človeka)

Kapacita hľadiska 619

Najnovší a zároveň najbizarnejší divadelný komplex v Budapešti. Stavba národného divadla ako dejisko politických machinácií. Vládna objednávka bez súťaže. Projekt spracovaný pre iný pozemok. Pod zámienkou zníženia nákladov opustenie už začatej stavby v centre mesta. Úspešný pokus o prepojenie developmentu s kultúrou. Masívna architektúra nezaprie dobu svojho vzniku.

***=216 Slovenské komorné divadlo, Martin 48**

Lokácia Divadelná 1, 036 80 Martin

Architekt Blažej Felix Bulla

Návrh interiéru Blažej Felix Bulla

Projekt 1888 (?)

Výstavba 1888–1890

Umelecká výzdoba Karel Vítězslav Mašek (opona, odstránená v 50. rokoch), Martin Benka (obrazy vo foyer 1956–1958, opona 1957–1958)

Otváracie predstavenie 31. december 1889, Slávnostný otvárací večer

História názvu Národný dom (1890–1944); Slovenské komorné divadlo (1944–1951); Divadlo Slovenského národného povstania (január – október 1951); Armádne divadlo (1951–1957); Armádne divadlo Slovenského národného povstania (1957–1960); Divadlo Slovenského národného povstania (1960–2003)

Rekonštrukcia 1909–1910, Blažej Felix Bulla (rozšírenie pôvodnej stavby); 1926–1927, pravdepodobne Ján Palkovič (rekonštrukcia javiska, výmena dreveného stropu za železobetónový); 1940–1941 (prestavba divadelnej sály na kinosálu, rekonštrukcia vchodov, nové schodisko, nové okná, inštalácia ústredného kúrenia); 1952–1953, Ľubomír Šlapeta (prestavba budovy na divadlo, nový vstup, rekonštrukcia javiska, hľadiska a vstupného átria); 1989–1994, Mikuláš Rohrböck, Vladimír Kordík (rozšírenie historickej budovy o prístavbu Štúdia); 2001–2008, Vladimír Kordík, Jaroslav Pizinger, Vlasta Illiev, Venceslav Illiev, Richard Kalmár (rekonštrukcia historickej budovy)

Kapacita hľadiska Sála: 188 miest dole a 48 miest na balkónoch; Štúdio: 178 miest

Martin bol v druhej polovici 19. storočia najvýznamnejším centrom národno-buditeľských aktivít Slovákov. Viacúčelovú budovu s divadlom, hotelom, kanceláriami a obchodnými priestormi navrhol prvý slovenský architekt Blažej Felix Bulla. Aj keď spočiatku hľadal špecificky slovenský výraz, budovu nakoniec navrhol v neo-renesančnom slohu, ktorý bol v protiklade k orientálno-románskej forme vtedajšieho maďarského národného slohu.

***=323** Die Wiener Staatsoper (Viedenská štátna opera), Viedeň 02

Extravagantne veľkolepá stavba vybudovaná na prominentnom mieste novovznikajúcej Ringstrasse. Interiér cisársko-kráľovského divadla vyzdobený najpoprednejšími umelcami. Divadlo ako múzeum maliarstva, sochárstva a priemyslu 19. storočia, veľkoryso financované cisárskym dvorom.

***=324** Burgtheater (Burgtheater), Viedeň 03

Druhá najstaršia divadelná budova na svete po parížskej Comédie-Française. Divadlo ako symbol politickej reprezentácie: najskôr impéria (v polovici 18. storočia), potom republiky (po rekonštrukcii v rokoch 1945–1955). Divadlo ako exkluzívna dominanta novej urbanistickej koncepcie – Ringstrasse. Divadlo ako priestor na realizáciu výrazných umeleckých osobností i ako dejisko sporov medzi nimi: autor-ská dvojica Karl Hasenauer a Gottfried Semper sa počas výstavby rozpadá.

***=38** Národní divadlo – historická budova a Nová scéna (Národní divadlo), Praha 11

***=147** Výstavba divadla ako symbolický akt národného uvedomenia. Proces budovania ako obraz politických a profesijných ťahaníc. Po dvoch neúspešných súťažiach postavené Prozatímní divadlo. Jeho konštrukcia vtelená do monumentálnej realizácie Josefa Zítka z roku 1881. Zítek po požiari divadla v tom istom roku odmietol pracovať na rekonštrukcii, ktorú potom zverili jeho spolupracovníkovi Josefovi Schulzovi.

V čase normalizácie dostavané zázemie historickej budovy divadla a realizovaná prístavba Novej scény, najskôr pod vedením Pavla Kupku, potom Karla Pragera. V dobe svojho vzniku jedna z najkontroverzejších stavieb v Československu, dnes neoddeliteľná súčasť dejín českej modernej architektúry.

***=132** Magyar Állami Operaház (Maďarská štátna opera), Budapešť 23

Veľkolepá stavba podľa projektu Miklósa Ybla, víťaza vyhlásenej súťaže v roku 1873. Budova vybavená najmodernejšou javiskovou technikou svojej doby, čo platí aj po rekonštrukcii uskutočnenej v rozmedzí rokov 1980–1984. Reputáciu jednej z najskvelejších divadelných budov v Maďarsku si udržiava dodnes.

***=228** Teatr Wielki – Opera Narodowa (Veľké divadlo – Národná opera), Varšava 34

Víťazný projekt súťaže vypísanej primátorom mesta v roku 1825 od talianskeho architekta Antonia Corazzioho priniesol realizáciu jednej z najmodernejších divadelných budov svojej doby – z hľadiska umiestnenia v meste, štruktúry i funkčného rozloženia miestností. Grandiózna stavba zorela počas druhej svetovej vojny.

***=246** Slovenské národné divadlo, Bratislava 54

Novostavba národného divadla ako zavŕšenie úsilí o výstavbu vlastného divadelného stánku. Peripetie súťaží na výstavbu divadelnej budovy v Bratislave sa ťahali od roku 1928 celých päťdesiat rokov. Víťazný návrh súťaže vypísanej v roku 1979 realizovali nakoniec vyše dvadsať rokov. Novostavba Slovenského národného divadla síce nezaprie dobu svojho vzniku, súčasne je však vďaka tradičnému priestorovému konceptu a spojeniu klasického poriadku s modernou abstrakciou nadčasová.

*=248 Slovensko narodno gledališče (Slovinské národné divadlo), Maribor 57

Rôznorodý architektonický celok na rozsiahlom území v stredovekom centre mesta. Ako prvé tu vzniklo divadlo podľa plánu dvoch železničných inžinierov, Adama Wiesingera a Gustava Lahna. Do rozpadu Rakúsko-Uhorska v roku 1918 centrum spoločenského života po nemecky hovoriacich obyvateľov Maribora. Najväčšia verejná kultúrna inštitúcia v Slovinsku a jedna z mála v Európe, kde sú činohra, opera a balet pod jednou strechou.

*=224 Slovensko narodno gledališče Drama (Slovinské národné divadlo Činohra), Ljubljana 61

Po otvorení Kranského zemskeho divadla v roku 1892 sa nemeckí obyvatelia Ljubljany rozhodli pre stavbu vlastného divadelného stánku. Projekt vytvoril Alexander Graf, niekdajší člen ateliéru Fellner & Helmer, ako modifikáciu svojich návrhov divadiel pre Ústí nad Labem, Ostravu a Most. Typická stredoeurópska sériová produkcia neobarokových stavieb obohatených secesným dekórom.

3

Mestské divadlá **– divadlo ako súčasť rastúceho mesta.** **Divadlo ako sociálna služba**

- 01 Theater an der Wien, Viedeň / AT
- 12 Městské divadlo, Kladno / CZ
- 27 Új Színház, Budapešť / HU
- 28 Csiky Gergely Színház, Kaposvár / HU
- 33 Narodowy Stary Teatr im. Heleny Modrzejewskiej, Krakov / PL
- 35 Teatr im. Wojciecha Bogusławskiego, Kalisz / PL
- 37 Teatr im. Juliusza Osterwy, Lublin / PL
- 43 Opera Krakowska, Krakov / PL
- 44 Opera i Filharmonia Podlaska, Białystok / PL
- 49 Štátne divadlo, Košice / SK
- 50 Divadlo Aréna, Bratislava / SK
- 52 Mestské divadlo, Žilina / SK
- 58 Mestno gledališče, Ptuj / SI
- 60 Tartinijevo gledališče, Piran / SI

Výstavba nových divadelných budov v habsburskej monarchii úzko súvisí so zásahmi do mestskej štruktúry, ku ktorým dochádzalo v priebehu 19. storočia, najmä v 70. – 80. rokoch. Nové podmienky prichádzajúce s masívnou industrializáciou priniesli nové požiadavky na urbanizmus mesta. Zásadné je pritom zakladanie nových rozľahlých predmestí, ktoré rozlohou i počtom obyvateľov veľa rás prekonávajú i pôvodné historické mestá. V druhej polovici 19. storočia sa uskutočňujú mohutné asanácie, ktoré menia tvár miest na celom území mocnárstva – od mestského jadra obohaného stredovekým a barokovým opevnením sa upúšťa v záujme realizácie veľkých urbanistických konceptov s novými širokými ulicami a okružnými triedami. Na mieste zrúcaných hradieb potom vznikajú veľké stavebné programy, ktoré so sebou nesú nové úlohy pre architektov – medzi ne patrí aj výstavba divadelných budov.

Vládny aparát sústredený vo Viedni presadzoval začlenenie menších okrajových miest v rámci etnicky rôznorodého štátneho celku do jednej homogénnej civilizácie. Po celej monarchii sa teda uplatňujú v zásade spoločné urbanistické koncepcie s novými širokými okružnými triedami a príslahlými parkmi. Buduje sa železničná sieť, staničné haly a správne budovy, ako aj sídla kultúrnych inštitúcií. Divadelné a operné budovy, koncertné siene, sídla súdov a štátnych úradov, univerzity a múzeá často navrhujú architekti s celoštátnou pôsobnosťou, ktorí do lokálnych centier dokážu vniesť „charakteristickú priestorovú hierarchiu, modely výstavby, repertoár budov verejných inštitúcií a historizujúce štýly centra. Viedenská firma Fellner & Helmer napríklad postavila divadlá, koncertné siene

a operné budovy takmer vo všetkých väčších mestách v oboch častiach monarchie.⁴

Nové úlohy vznikali architektom v posledných desaťročiach 19. storočia predovšetkým v Čechách a na Morave, kde v tomto období dochádzalo k eskalácii česko-nemeckého jazykového konfliktu, čo sa prejavilo v zakladaní konkurenčných kultúrnych inštitúcií: českých divadiel, múzeí, knižníc a vzdelávacích zariadení, ktoré v Prahe a v Brne fungovali paralelne so starými etablovanými nemeckými inštitúciami.

⁴ BLAU, Eve. V hlavni roli město: architektura a středoevropské kultury. In *Zrození metropole. Moderní architektura a město ve střední Evropě 1890 - 1937. Publikace ke stejnojmenné výstavě, která se konala 15. 12. 1999 - 1. 3. 2000 v Obecním domě v Praze*. Praha : Obecní dům, 2000, s. 6-21.

***=322 Theater an der Wien, Viedeň 01**

Slovenský názov Divadlo na Viedenke

Lokácia Linke Wienzeile 6, 1060 Wien

Architekti Franz Jäger st., Anton Jäger ml., Joseph Reymund ml.

Projekt 1778 (Schikanederova žiadosť cisárovi na postavenie divadla)

Výstavba 1800–1801

Umelecká výzdoba Franz Jäger st. (Papagenova brána); Jacob Schroth (sochárska výzdoba); Vincenzo Saccetti (maliarska výzdoba divadla); Mathias Gail starší (maliarska výzdoba divadla); Mayer (majster pozlacovač)

Premiéra 13. jún 1801, Emanuel Schikaneder: Thespis Traum (Thespidov sen), Franz Teyber: Alexander

História názvu Kaiserl. Königl. privilegiertes Schauspielhaus Theater an der Wien (Cisárske a kráľovské výsadné činoherné divadlo vo Viedni – oficiálny názov v dobe otvorenia divadla); Theater an der Wien – Das neue Opernhaus (Divadlo na Viedenke – Nové operné divadlo, oficiálny názov od r. 2006)

Rekonštrukcia 1845, C. Latzel (zariadenie priestoru pod javiskom a inštalácia moderného javiskového technického vybavenia; z hľadiska odstránený druhý parter; zabudovanie nového osvetlenia javiska – sviece, olejové, petrolejové a plynové lampy); 1900–1902, Ferdinand Fellner, Hermann Helmer (do reštaurovaného dreveného priestoru pod javiskom vstavaná murovaná a oceľová konštrukcia; odstránenie štvrtej galérie); 1962, Otto Niedermoser (hľadisko dostalo originálnu farebnú výzdobu; zreštaurovanie fresiek a štúk; inštalácia vykurovacieho systému a vzduchotechniky, ďalej vysúvacie koncertné pódium, otáčacie javisko a nový svetelný park, olejový transformátor na dodávku elektriny; zväčšenie základov – železobetónová konštrukcia)

Kapacita hľadiska 1145; 70 miest na státie

Jedno z troch divadiel zriadených na predmestí Viedne; ďalšími boli Theater in der Josefstadt a Leopoldstädter Theater. Najpohodlnejšie a najmodernejšie divadlo do výstavby viedenskej Hofoper v roku 1869, obľúbené medzi meštianskym a aristokratickým publikom.

***=127 Narodowy Stary Teatr im. Heleny Modrzejewskiej, Krakov 33**

Slovenský názov Národné staré divadlo Heleny Modrzejewskiej

Lokácia 31-010 Kraków, ul. Jagiellońska 5

Architekt Szczepan Humbert

Výstavba 1798–1799

Umelecká výzdoba Carl Wilhelm Gropius (návrh opony); Andrzej Lisowski (maliarska výzdoba časti interiéru)

Premiéra 1. január 1799, Friedrich Julius Ziegler: Die Freunde (Priatelia)

História názvu 1799–1842 bez oficiálneho názvu; Teatr Krakowski (Krakovské divadlo, 1842–1893); Stary Teatr (Staré divadlo, 1941–1944, 1945–1946, 1954–1956); Teatry Dramatyczne Kraków – Stary Teatr (Činoherné divadlá Krakov – Staré divadlo, 1946–1954); Stary Teatr im. Heleny Modrzejewskiej (Staré divadlo Heleny Modrzejewskiej, 1956–2001)

Rekonštrukcia 1841–1842, Karol Kremer a Tomasz Majewski (obnova strechy, javiska a hľadiska, nová výzdoba fasády, spojenie starej a novej budovy vybudovanej za účelom rozšírenia divadla); 1903–1906, Tadeusz Stryjeński a Franciszek Mączyński (nová fasáda, prestavba hlavnej sály); 1943–1944, Bronisław Opaliński a Marcin Bukowski (renovácia budovy, nové technické vybavenie, nové šatne)

Kapacita hľadiska Duża Scena (Veľká scéna): 350, Scena Kameralna (Komorná scéna): 262, Nowa Scena (Nová scéna): 116

Jedna z najstarších dochovaných divadelných budov v Poľsku. Súkromný vlastník, prefekt Jacek Kluszewski, začal v roku 1798 využívať svoje dva nájomné domy na divadelné účely. Stavba prešla tromi rozsiahlymi rekonštrukciami: od schémy odvodené od florentského Medicejského paláca cez secesnú sochársku úpravu fasády až k súčasnej podobe odkazujúcej k časom jej zakladateľa.

***=44** Městské divadlo (Mestské divadlo), Kladno 12

Vybudovanie divadla ako výsledok spolkového života obyvateľov baníckeho mesta. Projekt výrazne finančne ohrozila skutočnosť, že nenadchol mestské zastupiteľstvo ani majiteľov zlievarenských hutí Poldi. Zlomovou sa stala až účasť starostu v prípravnom procese. Zníženie nákladov umožnilo zakúpenie drevenej konštrukcie divadelnej arény v Prahe. Jej pôdorys reflektuje tiež slobodne poňatá dispozícia modernistickej divadelnej budovy podľa návrhu mladého Jaroslava Rösslera.

***=179** Új Színház (Nové divadlo), Budapešť 27

Stavba vtlačená v roku 1909 do prieluky v úzkej uličke v nahusto zastavanej oblasti medzi noblesným, historicky cenným Andrásyho bulvárom a rušnou komerčnou tepnou Király. Fascinujúca secesná fasáda Bélu Lajtu. Pôvodne koncertná sieň Parisiana bola onedlho premenená na divadlo, kompletne rekonštruované v roku 1990.

***=188** Csiky Gergely Színház (Divadlo Csikyho Gergelya), Kaposvár 28

Osobitá stavba v unikátnom prostredí rozľahlého parku mimo mestského ruchu. Príklad raného uplatnenia železobetónovej konštrukcie. Ukážka svojbytného uvažovania maďarského meštianstva – budova nie je servilnou nápodobou divadelnej architektúry hlavného mesta ani nepreberá zahraničné vzory. Je originálnou kombináciou maďarskej secesie a modernizmu.

***=117** Teatr im. Wojciecha Bogusławskiego (Divadlo Wojciecha Bogusławského), Kalisz 35

Divadlo ako svedectvo o pohnutej histórii mesta. Tri stavby. Prvá z roku 1835 kompletne vyhorela. Druhá z rokov 1896–1900 bola zničená na začiatku prvej svetovej vojny. Až tretia z nich, navrhnutá v roku 1919 Czesławom Przybylským a slávnostne uvedená do prevádzky v roku 1936, pretrvala do súčasnosti.

***=123** Teatr im. Juliusza Osterwy (Divadlo Juliusza Osterwu), Lublin 37

Verejná súťaž vypísaná v roku 1882 znamenala trojakú výzvu: navrhnuť divadelnú budovu a zároveň riaditeľstvo asociácie obchodníkov, s ktorých finančnou podporou sa rátať pri realizácii projektu; vyrovať sa s nepravidelnosťou stavebného pozemku; uplatniť ocelovú konštrukciu v rámci mimoriadnych protipožiarnych opatrení. Úspech mladého architekta Karola Kozłowského vzbudil záujem kolegov i búrlivú diskusiu vo varšavskej tlači.

***=112** Opera Krakowska (Krakovská opera), Krakov 43

Prvý poľský operný dom postavený po politickej transformácii v roku 1989. V súťaži vyhlásenej v roku 2002 vyhral významný krakovský architekt Romuald Loegler so spoluautormi Piotrom Urbanowiczom a Grzegorzom Dreslerom. Postmoderná kompozícia troch hmôt: čereň hlavnej budovy, zeľň bývalej jazdeckej školy a kanárikovská pestrosť administratívnej časti evokujú supermarket.

***=236** Opera i Filharmonia Podlaska (Opera a filharmónia Podlaska), Białystok 44

Najväčšia kultúrna inštitúcia vo východnom Poľsku bude otvorená v roku 2011. Projekt Marka Budzyńskiego, jedného z najvýznamnejších súčasných poľských architektov, maximálne rešpektuje výlučnosť lokality na vrcholku kopca Márie Magdalény, medzi židovským a ortodoxným cintorínom, kde pôvodne stál amfiteáter Czesława Niemena. Posvätnosť miesta ostane zachovaná: monumentalita architektúry inšpirovanej antickými formami sa prelína s rámcom krajiny. Variabilita priestoru využívajúceho najmodernejšie technológie umožňuje realizáciu nepreberného množstva inscenačných zámerov.

***=213** Štátne divadlo, Košice 49

Novostavba divadla nahradila pôvodnú budovu z konca 18. storočia. Výstavbe predchádzali dve súťažé. Projekt nakoniec zadali budapeštianskemu architektovi Adolfovi Langovi, ktorý v tom čase postavil divadlo v maďarskom Pécsi. Pozitívne prijatie divadla verejnosťou potvrdila aj skutočnosť, že v košickom mestskom archíve sa nachádza list kráľovského vládneho komisára zo 4. mája 1898, ktorým žiadal od magistrátu súhlas vystaviť hlavný luster ako súčasť oficiálnej národnej expozície Uhorska na Svetovej výstave v Paríži roku 1900.

***=97** Divadlo Aréna, Bratislava 50

Jedno z najstarších divadiel v Bratislave. Pôvodne letná scéna, ktorú v roku 1899 prestavali na murovanú budovu. V takmer nezmenenej forme pretrvala až do súčasnosti. Divadelnú prevádzku otvorili po vyše päťdesiatich rokoch v polovici deväťdesiatych rokov 20. storočia.

***=212** Mestské divadlo, Žilina 52

Divadlo ako deklarácia sily spojenia národa s katolíckou cirkvou v rámci slovenského štátu. Impozantná stavba opavského architekta nemeckého pôvodu Otta Reichnera s divadelnou sálou, školou, reprezentačnými a administratívnymi priestormi cirkvi, umiestnená v stredovekom centre mesta. Inšpirácia dielom hlavného predstaviteľa vtedajšej oficiálnej talianskej architektúry Marcella Piacentiniho.

***=243** Mestno gledališče Ptuj (Mestské divadlo Ptuj), Ptuj 58

Baroková dominanta stredovekého jadra jedného z najstarších miest v Slovinsku. V roku 1892 vyzdobená bohato dekorovanou fasádou v kombinácii neorenesančných a klasicistických prvkov. Fasádu odstránili nacisti v rámci plánu renovovať divadlá v Maribore, Celji a Ptují „v germánskom duchu“. Kompletná rekonštrukcia z rokov 2006–2007 od mariborského štúdia Plan B priniesla obnovu pôvodnej fasády a minimalistický dizajn interiéru.

***=242** Tartinijevo gledališče (Tartinio divadlo), Piran 60

Historizujúce formy sú postupne nahradzované secesnými. Plánovanie výstavby divadla súviselo jednak s priemyslovým a ekonomickým rozmachom poslednej štvrtiny 19. storočia a rozširovaním stredovekej mestskej štruktúry, jednak s rapidným nárastom turizmu. Neďaleký Portorož – predtým skromné prímorské sídlo – sa na začiatku 20. storočia premenil na kozmopolitné turistické letovisko.

4

- 04 Opernhaus, Graz / AT
- 25 Vígszínház, Budapešť / HU
- 38 Teatr im. J. Słowackiego, Krakov / PL
- 47 Slovenské národné divadlo – Historická budova, Bratislava / SK
- 59 Slovensko narodno gledališče – Opera a balet, Ljubljana / SI
- 24 Szegedi Nemzeti Színház, Segedín / HU

Firma s neuveriteľnou produktivitou nielen v rámci rakúsko-uhorskej monarchie. Značka, ktorá ďaleko presiahla dobu svojho pôsobenia a vošla vo všeobecnú známosť – nielen odborná verejnosť či milovníci divadla alebo architektúry, ale i úplný laik spravidla vie, že ťažiskom tvorby ateliéru Fellner & Helmer bolo práve projektovanie divadiel.

Spoločná činnosť oboch architektov sa datuje od roku 1873. Ide pritom o vzácny príklad spolupráce. Firma totiž z právneho hľadiska neexistovala, nikdy nebola zaregistrovaná ani v živnostenskom registri, ani v priemyselnej komore a pri právnych úkonoch vystupovala ako súkromná spoločnosť uzavretá pred notárom.⁵ Bola postavená na priateľstve oboch spoločníkov.

Pre zdarný vývoj novozaloženej praxe sa ukázalo rozhodujúce, že Fellnerov otec bol taktiež architekt. V návrhoch divadelných stavieb totiž obaja autori rozvinuli schému divadelného priestoru, ktorý Fellner starší uplatnil v projekte viedenského Stadttheatru. Vďaka tomuto nedocenenému dedičstvu potom firma získala v oblasti navrhovania divadiel takmer európsky monopol. Ateliér bol natoľko plodný, že na nemalom území vymedzenom Hamburgom, Zürichom a Odesou sa podľa jeho projektov realizovalo štyridsaťosem divadelných budov, tridsať z nich na území Rakúsko-Uhorska. Pritom projektovanie divadiel v 19. storočí predstavovalo pre architektov značne vratkú existenciu. Mohlo znamenať slávu a vavríny, tak ako v prípade Gottfrieda Sempera a jeho drážďanskej opery, alebo naopak katastrofu v podobe samovraždy či predčasného úmrtia, tak ako v prípade Eduarda van der Nüll a Augusta Siccarda von Siccardenburg, ktorí neunesli prísnu kritiku verejnosti namierenú proti ich viedenskej opere.

Prínos Fellnerovho a Helmerovho poňatia spočíva predovšetkým v novátorskom funkčnom rozvrhnutí priestorov v rámci divadelnej budovy, ktorá mala v sebe spájať tri rozdielne funkcie: 1. priestor na stretávanie – vestibul, 2. priestor

na zhromaždenie – hladisko a 3. priestor na konanie – javisko. U predchádzajúcich generácií architektov prevládala snaha dostať tieto tri priestory pod jednu strechu, Fellner & Helmer však uprednostňovali uvoľnenie pevných väzieb medzi nimi a postupne dospeli ku kompozícii troch funkčne rozdielnych častí (Volkstheater v Budapešti, Neues deutsches Theater v Prahe, Volkstheater vo Viedni). Okrem funkčného usporiadania sa zaoberali aj symbolickou rovinou stavby: chrámové priečelie so stĺpovým portikom, lodžiou a štítom jasne implikuje, že ide o „stánok Tália“. Túto schému používali v rôznych štýlových verziách – neorenesančnej (Brno, Liberec, Praha), neobarokovej (Karlove Vary, Segedín) alebo aj secesnej (Jablonec nad Nisou, Giessen). Kozmopolitný výraz sa usilovali prispôbovať „národným“ podmienkam.

Divadelné budovy z produkcie ateliéru Fellner & Helmer slúžia i po vyše sto rokoch – samozrejme, s čiastkovými úpravami – svojmu účelu. Zároveň sa stali integrálnou súčasťou urbanistickej štruktúry miest, v ktorých boli realizované. Nedá sa však povedať, „pre ktoré priamo vznikli“, lebo nie vždy bol návrh vytvorený priamo pre to-ktoré mesto, ako dokladá napríklad projekt pôvodne určený pre slobodné kráľovské mesto Osijek v Chorvátsku, ktoré obaja architekti v takmer nezmenenej podobe predložili a následne i realizovali v Celovci (Klagenfurte).

Hoci sa v Rakúsko-Uhorsku nevyvinul nijaký spoločný „imperálny“ štýl, divadlá ateliéru Fellner & Helmer potvrdzujú – popri staničných budovách – spoločnú identitu krajín bývalého mocnárstva.

⁵ HLADÍKOVÁ, Dana. Divadelní architektura ateliéru Fellner & Helmer v Čechách a na Moravě. In *Průzkumy památek* 9, 2002, č. 2, s. 147.

*=325 **Opernhaus, Graz 04**

Slovenský názov Operný dom

Lokácia Kaiser-Josef-Platz 10, 8010 Graz

Architekti Ferdinand Fellner a Hermann Helmer

Návrh interiéru Ferdinand Fellner

Projekt 1897

Výstavba 1898–1899

Umelecká výzdoba Ernst Hegenbarth, Hans Brandstetter, Ludwig Kosig (figurálna sochárska výzdoba hľadiska); Hugo Löffler (stropná maľba); Carl Duxa (gvaš, portréty skladateľov nad vchodmi do galérie); Alexander Rothaug (opona Víťazstvo svetla nad temnotou); Ateliér Ludwig Structius (štuková výzdoba)

Premiéra 16. september 1899, Friedrich Schiller: William Tell; 17. september 1899, Richard Wagner: Lohengrin

História názvu Stadttheater (Mestské divadlo)

Rekonštrukcia 1983–1984, Gunther Wawrik (modernizácia javiskového technického zázemia; postavenie administratívnej budovy spojenej s hlavnou budovou skleneným mostom; zväčšenie základov, zväčšenie predscény; premiestnenie orchestriska; renovácia hľadiska (zreštaurovanie štúk, obnova osvetlenia, nové koberce atď.)

Kapacita hľadiska 1205; 200 miest na státie

Divadlo ako pýcha mesta na čele s vlastenecky zmýšľajúcou pokrokovou elitou. Fellner a Helmer spracovávajú objednávku „v barokovom štýle doby Jana Fischera z Erlachu“ – vzniká divadelná budova s dvomi monumentálne poňatými fasádami.

*=198 **Szegedi Nemzeti Színház, Szegedín 24**

Slovenský názov Národné divadlo Segedín

Lokácia 6720 Deák Ferenc utca 12, Szeged

Architekti Ferdinand Fellner a Hermann Helmer

Návrh interiéru Mihály Szekeres (rekonštrukcia 1986)

Projekt 1881–1882

Výstavba 1882–1883

Umelecká výzdoba Ármin Kern (freska na strope hľadiska); Antal Tápai (sochy Józsefa Katonu a Ferencu Erkela na priečelí); András Albert (ozdobné svietidlá); Lajos Óvári a István Eigel (maľované okná); Károly Krajcsovics (kováčske práce v bronzoch na vstupných bránach); József Kóthay (kováč, bronzové masky vo foyer na prízemí); Mór Seifmann a Lengyel Lőrincné (čalúnnické práce po požiari)

Premiéra 14. október 1883, János Szabados – Ferenc Erkel: Ünnepeköltemény (Oslavná báseň); Lajos Pósa: Prológ (Prológ); Lajos Dóczy: Utolsószerelem, részlet (Posledná láska, fragment)

História názvu Szegedi Városi Színház (Mestské divadlo Segedín, 1883–1945)

Rekonštrukcia 1885–1886, Jiraszek a Krausz (vyhorelo 22. apríla 1885, zrekonštruované 1885–1886, kapacita sály zredukovaná na 1500 miest); 1978–1986 Márton Maár, Mihály Szekeres (celková rekonštrukcia, kapacita znížená na 750 miest, zväčšená výška foyeru, vybudované nové schodiská, dvojité otočné javisko a nové strojové vybavenie dolného javiska, rozšírenie prevádzkového zázemia, skladov a skúšobných priestorov v suteréne, 1978–1986); kapacita hľadiska bola znížená po umiestnení ovládania zvukotechniky do priestoru hľadiska, boli odstránené zadné rady sedadiel.

Kapacita hľadiska 689

Plán obnovy mesta po ničivých povodniach v roku 1879 od Lajosa Lechnera priniesol vznik novej stálej divadelnej budovy. Eklektická neobaroková architektúra ateliéru Fellner & Helmer – predmet ostrej kritiky maďarských architektov – podľahla krátko po vypuknutí požiariu. Náhlivé opravy vydržali divadelnú prevádzku ďalších sto rokov až do kompletnej rekonštrukcie, ktorá bola ukončená v roku 1986.

***=55** Vígszínház (Divadlo komédie), Budapešť 25

Typická neobaroková budova z produkcie viedenskej firmy Fellner & Helmer, postavená v priebehu jediného roku (1895–1896), sa dochovala v takmer neporušenej podobe až do konca druhej svetovej vojny, keď bola zničená pri bombardovaní. Na začiatku 50. rokov prešla nákladnou, no necitlivou rekonštrukciou, aby mohla byť pod názvom Divadlo maďarskej ľudovej armády znovuotvorená pri príležitosti Stalinových narodenín.

***=122** Teatr im. Juliusza Słowackiego (Divadlo Juliusza Słowackého), Krakov 38

Projekt nového divadla vznikol na základe medzinárodnej súťaže vyhlásenej primátorom mesta. Emocionálne vypätá atmosféra viedla k spochybneniu verdiktu poroty a víťazný návrh Ferdinanda Fellnera a Hermanna Helmera, ktorý podporoval Tomasz Pryliński z Krakova, nebol realizovaný. Víťazom novej – tentoraz vyzvanej – súťaže sa v roku 1890 stal Jan Zawiejski.

***=249** Slovensko narodno gledališče Opera in balet (Slovinské národné divadlo Opera a Balet), Lublana 59

Centrum slovinského kultúrneho života po požiari Stavovského divadla v roku 1887. Prvá inštitúcia svojho druhu, od začiatku plánovaná výhradne pre predstavenia v slovinčine. Projekt Jana Vladimíra Hráského a Antona J. Hrubého, ktorý prišiel do Ľublany ako zamestnanec ateliéru Fellner & Helmer. Fasáda s kombináciou neorenesančných a klasicistických prvkov, príznačná pre firemnú produkciu. Riešenie auditória a scény vychádza z druhej Semperovej opery v Drážďanoch.

***=227** Slovenské národné divadlo – Historická budova, Bratislava 47

Vybudovanie nového divadla ako dôkaz meniacich sa kultúrnych potrieb obyvateľov mnohonárodnostného mesta. Fellner a Helmer spracovali projekt stavby s divadelnou, koncertnou a reštauračnou funkciou. Pod vplyvom požiaru viedenského Ringtheatru v roku 1881 zmenil stavebník zámer v prospech monofunkčnej budovy. Výstavba i prevádzka divadla sa spájajú so spormi nemeckých a maďarských mešťanov o dominanciu v meste. Od roku 1920 bola budova sídlom Slovenského národného divadla.

5

Divadlá menšín – miešanie kultúr. Divadlo ako „ostrov“, divadlo ako „export“

13 Dům kultury – Krušnohorské divadlo, Teplice / CZ

14 Městské divadlo, Krnov / CZ

26 Kolozsvári Állami Magyar Színház, Kluž / RO

36 Opera Wroclawska, Wroclav / PL

62 Slovensko stalno gledališče v Trstu, Terst / IT

Habsburská monarchia sa ako mnohonárodnostný štátny celok skladala v podstate zo samých národnostných menšín. Niektoré územia spadajúce pod jej správu dokonca nevykazujú existenciu žiadnej preukázateľnej národnostnej väčšiny. Tento stav niesol so sebou jednak značnú pestrosť kultúrnych aktivít, jednak snahu o národné sebaurčenie. Jazykovo podmienené konflikty sa v poslednej tretine 19. storočia pretavili okrem iného i do zriaďovania divadiel, ktoré by umožňovali hrať v jazyku menšiny usilujúcej sa o národné sebaurčenie. S tým tiež súvisí zakladanie národných divadiel.

Po rozpade Rakúsko-Uhorska v roku 1918 boli ustanovené nástupnícke národné štáty, založené na princípoch národného sebaurčenia a etnolingvistickej jednoty. Ich geopolitické hranice však nezodpovedali národnostným hraniciam, a teda niektoré národnostné skupiny žili na územiach niekoľkých štátov. Iba dva z nových štátov, zvyšková nemecko-rakúska republika a značne oklieštená Maďarská republika, sa mohli pokladať za národné štáty podľa západoeurópskeho modelu.⁶

Multikultúrna klíma monarchie pretrvala i naďalej. Túto situáciu museli reflektovať zástupcovia úradov zodpovedajúcich za plánovanie rozvoja miest, do ktorého bolo treba zahrnúť aj inštitúcie slúžiace jazykovo definovaným národnostným menšinám, ktoré v niektorých prípadoch mohli byť i väčšinami, ako dokladá napríklad sedemdesiatpercentné zastúpenie po nemecky hovoriacich obyvateľov mesta Teplice na území československého štátu v roku 1921, keď sa tu rozhodlo o výstavbe nového nemeckého divadla. Rozsiahly viacúčelový objekt s funkciou spoločenského centra podľa projektu Rudolfa Bitzana zahŕňal popri divadle ešte komornú scénu, kino, tanečné sály a komplex reštaurácií. Divadelných budov určených pre nemeckú národnostnú menšinu bolo koncom dvadsiatych.

rokov v pohraničných oblastiach Československa realizovaných hneď niekoľko: vo Františkových Lázních (Artur Payer, 1928), v Krnove a Kamenickom Šenove (Leon Kammel, 1928, 1929).⁷ Takisto divadelná budova v Krnove slúžila v duchu dobového pragmatizmu i ako kino.

Menšinové divadlo však vôbec nemusí byť vymedzené iba národnostne. Podstatné sú formy divadla – napríklad ilegálne bytové divadlo alebo divadlo štúdiové, fungujúce v krajinách východného bloku v rámci šedej zóny režimom akosi trpených aktivít, prípadne alternatívne divadlo alebo také, ktoré sa primárne nevykonáva ako čisto komerčný podnik. Ostrovčeky v mori väčšinovej kultúry však nemusia tvoriť len experimentálne divadlá malých foriem. Práca v kamennom divadle rozhodne nemusí znamenať zakotvenie v oficiálnej – alebo v súčasnosti v mainstreamovej – kultúre. Napríklad Alfréd Radok pôsobil výhradne v kamenných divadlách.⁸

⁶ BLAU, Eve. V hlavní roli město: architektura a středoevropské kultury. In *Zrození metropole. Moderní architektura a město ve střední Evropě 1890 - 1937. Publikace ke stejnojmenné výstavě, která se konala 15. 12. 1999 - 1. 3. 2000 v Obecním domě v Praze*. Praha: Obecní dům, 2000, s. 12-14.

⁷ HILMERA, Jiří. *Česká divadelní architektura*. Praha: Divadelní ústav, 1999, s. 116.

⁸ LJUBKOVÁ, Marta. Menšina v menšině: Rozhovor s Janou Pilátovou o jiných cestách divadla. In *A2 [online]*. 2008, č. 12 [cit. 2010-01-20]. Dostupné na internete: <<http://www.advojka.cz/archiv/2008/12/mensina-v-mensine>> ISSN 1803 - 6635

***=317 Kolozsvári Állami Magyar Színház (Teatrul Maghiar de Stat) / Kolozsvári Magyar Opera (Opera Maghiară Cluj), Kluž 26**

Slovenský názov Maďarské divadlo Kluž, Maďarská opera Kluž

Lokácia Str. Emil Isac nr. 26–28, 400023 Cluj-Napoca, Romania (Kolozsvár, Klausenburg)

Architekti Géza Márkus a Frigyes Spiegel

Návrh interiéru Géza Márkus (1910)

Projekt 1908

Výstavba 1908–1910

Umelecká výzdoba Tibor Szerváciusz (busta spisovateľa Zsigmonda Móricza); Sándor Benczédi (busty Jenő Janovicsa a Lili Poór); András Kós (busta Williama Shakespeara); Romulus Ladea (busta Iona Lucu Caragialeho); András Márkos (busta Maxima Gorkého); Mátyás Varga (keramická doska s vyobrazením divadla na ulici Farkas); Ferenc Ács (olejomalba divadla na ulici Farkas)

Premiéra 18. júl 1910, Ödön Farkas: Ünnepinnyitány (Slávnostná predohra); Pál Kovács: Az obsitos (Veterán)

História názvu Kolozsvári Nyári Színkör (Letná scéna Kluž, 1910–1919); Kolozsvári Magyar Színház (Maďarské divadlo Kluž, 1920–1941); Magyar Nemzeti Színház (Maďarské národné divadlo, 1941–1945); Kolozsvári Városi Színház (Mestské divadlo Kluž, 1945–1949)

Rekonštrukcia 1959–1961, Ioan Paiu, János Sóvágó (nové foyer, divadlo rozšírené, rekonštrukcia interiéru a exteriéru); 2007–2008, Teodor Raiciu (k budove prístavané nové krídlo pozostávajúce z ateliérov a šatní)

Kapacita hľadiska 860

Historicky najmladšia z troch samostatných divadelných budov na území rumunského mesta. Secesnú stavbu peštianskych architektov Gézu Márkusa a Frigyesa Spiegela ostro kritizoval Karoly Kós, občan Sedmohradska a výnimočná osobnosť maďarskej architektúry. Dodnes centrum maďarského kultúrneho diania v Rumunsku.

***=277 Slovensko stalno gledališče Trst – Teatro stabile Sloveno Trieste, Terst 62**

Slovenský názov Slovinské stále divadlo Terst

Lokácia Via Petronio 4, 34100 Trieste-Trst

Architekt Edo Mihevc a asistenti Olga Rusanov a Boris Rozman

Projekt 1951–1954

Výstavba 1957–1964

Umelecká výzdoba Avgust Černigoj (intarzia v malej sále a vo foyer); Avrelj Lukežič (výzdoba baru); Jože Cesar (výzdoba baru); Klavdij Palčič (okná z farebného skla); Frančišek Smerdu (držadlá dverí vyzdobené bronzovými reliéfmi, veľké lustre vyrobené zo skla Murano, séria gobelínov)

Premiéra 12. december 1964, Bratko Kreft: Po brezkončni poti (Po nekonečnej ceste)

História názvu Kulturni dom (Dom kultúry) – pomenovanie budovy

Rekonštrukcia 1987 (renovácia sedadiel v hlavnej sále); 2001 (renovácia interiéru – foyer, vstupná hala, schodisko – omietka na stenách); 2008 (renovácia fasády, strechy a ventilácia; sprevádzkovaná nová Malá scéna)

Kapacita hľadiska Hlavná sála: 550, Malá scéna: 99

Dom kultúry ako kronika politických zvrátov 20. storočia. Postavený dvadsať rokov po skončení druhej svetovej vojny ako reakcia slovinskej komunity v Terste na požiar Národného domu v roku 1920. Nekonvenčný modernistický projekt Eda Mihevca, Plečnikovho žiaka a terstského rodáka, bol vďaka finančným príspevkom miestnych Slovincov a Slovincov žijúcich v Južoslávii a v USA realizovaný v rozmedzí rokov 1954–1964, a to aj napriek tomu, že Terst pripadol na základe Londýnskej zmluvy Taliansku. V súčasnosti jediné národné divadlo financované z rozpočtu iného štátu, než k akému jazykovo a územne prináleží.

***=62** Městské divadlo (Mestské divadlo), Krnov 14

Jedno z divadiel, ktoré boli postavené pre nemeckú národnostnú menšinu koncom 20. rokov 20. storočia v pohraničných oblastiach Československa. Ojedinelý príklad expresionistickej budovy s čiastočne zachovaným interiérom. Autor projektu Leo Kammel, žiak Jana Kotěru, vychádzal zo svojho pôsobenia vo Viedni, kde počas 20. a 30. rokov realizoval celý rad predovšetkým rezidenčných projektov, v ktorých – inšpirovaný tvorbou Petra Behrensa a Clemensa Holzmeistera – rozvíjal dekoratívizmus a expresionizmus.

***=19** Krušnohorské divadlo, Teplice 13

Zámer vybudovať v pohraničnom meste so sedemdesiatpercentným zastúpením nemeckého obyvateľstva sudetonemecké národné divadlo – keďže sa mesto ocitlo na periférii záujmu novoustanovenej Československej republiky – sa podaril naplniť vďaka realizácii ambiciózneho projektu multifunkčného spoločenského centra od česko-nemeckého architekta Rudolfa Bitzana.

***=120** Opera Wroclawska (Opera Wrocław), Wrocław 36

Symbol úspechu nemeckého meštianstva vo Vroclave. Neobyčajne moderne vybavenú klasicistickú divadelnú budovu pre 1600 divákov navrhol v roku 1841 Carl Ferdinand Langhans, najvýznamnejší architekt pôsobiaci v tom čase v Sliezske. Rovnostárske riešenie hľadiska s lôžami na štyroch podlažiach na polkruhovom pôdoryse zreteľne deklaruje čisto buržoázy – čiže nie dvorný – charakter divadla.

6

Avantgarda

– divadlo ako komplexný umelecký koncept

- 05 Haus für Mozart, Salzburg / AT
- 15 Roškotovo divadlo, Ústí nad Orlicí / CZ
- 29 Örkény István Színház, Budapešť / HU
- 39 Teatr Polski, Varšava / PL
- 40 Teatr Powszechny im. Zygmunta Hübnera, Varšava / PL
- 51 Štátna opera, Banská Bystrica / SK

Architektúra 20. rokov formuluje svoj vzťah k demokracii. V nástupníckych štátoch vzniknutých po rozpade habsburskej monarchie sa riešia iné stavebné programy než nové divadelné budovy: predovšetkým bývanie, administratívne budovy, školy, obchodné domy, kúpele. Významné miesto patrí aj projektom multifunkčných domov so spoločenskými a projekčnými sálami, ktoré tvoria zázemie liberálnej zábavy a poskytujú dostatočný priestor filmu ako novému médiu, ktoré práve zažíva búrlivý rozvoj a zároveň stelesňuje predstavy o novej, demokratickej dobe.

Divadlo 20. a 30. rokov nehľadá nové kamenné sídla, ale predovšetkým nové vyjadrovacie prostriedky. Prehodnocovanie priestorových vzťahov medzi javiskom a hľadiskom sa deje prostredníctvom scénografie, nie architektúry. Divadelná forma reflektuje politický a sociálny systém, v ktorom funguje. Podobne ako tradičný divadelný priestor, ktorý sa konštituoval v baroku, zodpovedá feudálnemu zriadeniu, vyplývajú i premeny priestorových vzťahov, prípadne hľadanie nekonvenčných miest na konanie divadelných predstavení zo zmien spoločensko-politickej klímy. Už v roku 1903 uvádza Stanisław Wyspiański v krakovskom divadle drámu *Oslobodenie na „obnaženom javisku“* bez kulís ako deklaráciu svojich snáh o úplné potlačenie iluzívnosti. Práve v Poľsku sa potom v 30. rokoch konajú priestorové experimenty, ktorých hlavnými protagonistami sú napríklad Iwo Gall, Andrzej Pronaszko, Stefan Bryła alebo Stefan Żeromski, ktorého Studio hrá v roku 1933 vo Varšave v starej kotolni, kde sa herci prepletajú s divákmi.⁹

Azda najvýraznejším príkladom naplnenia myšlienky variabilného divadelného priestoru je nerealizovaný projekt *Totálneho divadla* v Berlíne, ktorý v roku

1927 vytvoril Walter Gropius pre režiséra Erwina Piscatora. Technické vybavenie budovy malo umožňovať transformáciu priestorových vzťahov medzi javiskom a hľadiskom – od hĺbkového riešenia (proscéniové a škatulové javisko) až po centrálnu arénu – a s využitím svetelnej projekcie vytvorenie jediného, „totálneho“ priestoru hry.

S niekoľkými ojedinelými pokusmi o postavenie novej divadelnej budovy sa stretávame v českom prostredí. Jedným z nich je nerealizovaný projekt *Osvobozeného divadla* v Prahe z roku 1927 od Josefa Chochola, vytvorený v spolupráci s režisérom Jiřím Frejkom. Osobité priestorové riešenie zahŕňa hľadisko na kruhovom pôdoryse s centrálnym javiskom prístupným za pomoci systému mostíkov a výťahov.¹⁰ V priebehu 30. rokov bol vypísaný rad súťaží, z ktorých však vzišlo minimum realizácií. Príkladom jednej z nich je divadlo v Ústí nad Orlicí od Kamila Roškota. Objekt je navrhnutý s príznačným pragmatizmom 30. rokov ako multifunkčný – divadlo sa tu strieda s kinom. Prízemie s reštauráciou a kaviarňou s tanečnou sálou napokon dotvára jeho spoločenské využitie.

⁹ Romanowska Marta, Wyspiański Stanisław. [online]. [cit. 2010-01-23]. Dostupné na internete: <http://www.culture.pl/en/culture/artykuly/os_wyspianski_stanislaw; Monika Mokrzycka-Pokora, Andrzej Pronaszko > <http://www.culture.pl/en/culture/artykuly/os_pronaszko_andrzej; Teatr Wybrzeze / The Coastal Theatre in Gdańsk > <http://www.culture.pl/en/culture/artykuly/in_te_wybrzeze_gdansk; Halina Floryńska-Lalewicz, Stefan Żeromski, <http://www.culture.pl/en/culture/artykuly/os_zeromski_stefan

¹⁰ POTŮČEK, Jakub. Projekt Osvobozeného divadla. [online]. [cit. 2010-01-23]. Dostupné na internete: <<http://www.archiweb.cz/buildings.php?action=show&id=1137&type=4>

***=88 Roškotovo divadlo, Ústí nad Orlicí 15**

Slovenský názov Roškotovo divadlo

Lokácia Husova 1062, 562 01 Ústí nad Orlicí

Architekt Kamil Roškot

Projekt 1934–1935

Výstavba 1935–1936

Umelecká výzdoba Alexius Appl (svetlá zo 70. rokov 20. storočia), Michal Tomšeje (mramorový reliéf vo vstupných priestoroch, 1980)

Premiéra 27. september 1936, Bedřich Smetana: Tajomstvo

História názvu Divadlo v Ústí nad Orlicí (1936–1994)

Rekonštrukcia 1978–1980 (čiastkové úpravy, rozšírenie technického zázemia, nahradenie niektorých pôvodných prvkov mobiliáru novodobými); 1981–1982 (pri rekonštrukcii javiskového zariadenia a techniky úplné odstránenie pôvodného); 1982 (generálna oprava fasády); 1984 (oprava strechy, uloženie novej dlažby na priestranstve pred budovou); 1986 (rekonštrukcia sociálneho a hygienického zázemia, obnova sedadiel, čiastkové stavebné úpravy)

Kapacita hľadiska 470

Výnimočná realizácia českého funkcionalizmu. Potvrdenie úlohy ochotníckych formácií v šírení kultúry a v iniciácii výstavby divadelných budov, ktoré presahujú regionálny rozmer. Multifunkčný objekt s divadlom, kinom, reštauráciami a tanečnou sálou podľa projektu Kamila Roškota. Koncept divadla založený na téze o modernizácii a demokratizácii priestoru: kónická forma javiska bez bočných balkónov zabezpečuje rovnocennosť všetkých miest v auditóriu.

***=327** Haus für Mozart (Dom pre Mozarta), Salzburg 05

Rekonštrukcia Clemensa Holzmeistera z rokov 1937–1938. Surové povrchy hmôt korešpondujú s okolitým horským masívom. Monumentálnu architektúru čistých foriem odkazujúcich na architektúru starého Salzburgu narúša ideologicky podmienený zásah. Fašistická rekonštrukcia Benna von Arent ničí modernistické dielo.

***=318** Örkény István Színház (Divadlo Istvána Örkénya), Budapešť 29

Projekt divadla z roku 1939 určený pre obytný a administratívny komplex budov v novej – dodnes nedokončenej – Madáchovej ulici v tesnej blízkosti historického centra Budapešti. Realizácia Gedeona Gerlóczyho, jedného z najvýraznejších predstaviteľov maďarskej modernej architektúry, vyvolala v čase svojho vzniku vlnu negatívnych reakcií v odbornej tlači

***=125** Teatr Polski (Poľské divadlo), Varšava 39

Prvá poľská modernistická stavba. Elegantný neoklasicistický výraz odkazujúci na francúzsky empír. Absolútne unikátne technické vybavenie. Predchodca racionalistickej varšavskej školy. Jedno z najvýraznejších diel poľskej architektúry 20. storočia, podľa návrhu Czesława Przybylského

***=105** Teatr Powszechny im. Zygmunta Hübnera (Všeobecné divadlo Zygmunta Hübnera), Varšava 40

Adaptácia kina pre potreby divadla podľa projektu Andrzeja Stypinského z roku 1944. Prvé divadlo fungujúce po druhej svetovej vojne vo Varšave. Architektonicky cenná stavba, ktorá doposiaľ prešla tromi rekonštrukciami za účelom jej rozšírenia a modernizácie, je zaradená v zozname súčasného kultúrneho dedičstva Asociácie poľských architektov a hostí úspešné a prosperujúce divadlo.

***=218** Štátna opera Banská Bystrica, Banská Bystrica 51

Výstavba divadla ako hľadanie nových vyjadrovacích prostriedkov. Víťazný návrh súťaže na multifunkčnú budovu s divadlom, hotelom a reštauráciou z roku 1912 od Ištvána Medgyaszaya, priekopníka vo využívaní železobetónových konštrukcií v Uhorsku, sa po rozpade monarchie neuskutočnil. Druhú súťaž z roku 1925 vyhrali funkcionalisti Vojtěch Šebor a Gabriel Schreiber. Realizácia víťazného projektu tretej, vyzvanej súťaže od Emila Belluša zhmotňuje cestu tradične školeného architekta k abstraktnému jazyku modernizmu.

Socialistický realizmus a povojnová architektúra – ideológia a pomník

7

- 06 Passionsspielhaus, Erl / AT
16 Janáčkovo divadlo, Brno / CZ
17 Městské divadlo, Zlín / CZ
41 Teatr Dramatyczny m. st. Warszawy im. Gustawa Holoubka,
Varšava / PL

Umenie socialistického realizmu bolo v Sovietskom zväze, kde v 30. rokoch 20. storočia vzniklo, už pevne zavedené, nemalo však napodiv jasne definovaný program, ako svedčia často paradoxné výpovede teoretikov nastupujúceho smeru. Český architekt J. Wein sa o povahe budúcej architektúry vyjadril takto: „Úprimne odpovedáme, že nevieme, že ešte len hľadáme. Vieme len, že bude iná než doteraz, pretože tá doterajšia bola znakom inej doby.“¹¹ S touto bezradnosťou a nedourčenosťou programových proklamácií súvisí ustavične zdôrazňovaná „otvorenosť“ a nenormatívnosť programu, ktorá však platí iba v otázkach umenia. V prípade ideológie panuje nesporná jednomyselnosť, ako potvrdzuje český nomenklatúrny literárny teoretik Zdeněk Nejedlý: „Je prirodzené, že i na našej strane barikády sú spisovatelia rôznych smerov – myslím literárnych, nie ideologických alebo politických.“¹²

Asi najmarkantnejším prejavom socialistického realizmu mimo oblasti bývalého ZSSR je monštrózna stavba Paláca kultúry a vedy vo Varšave z rokov 1952 – 1955, „veľkolepý dar Sovietskeho zväzu poľskému národu“, ktorý je dodnes prijímaný veľmi protichodne. Všetky urbanistické a architektonické počiny realizované vo Varšave 50. rokov boli súčasťou programu znovupostavenia hlavného mesta, ktoré bolo za vojny prakticky zničené. Novostavba Paláca kultúry a vedy sa mala stať novou ohromujúcou dominantou. To, že si Poliaci z navrhovaných darov nezvolili napríklad metro,¹³ ale práve toto architektonické zhmotnenie reprezentácie vládneho režimu, je prinajmenšom pozoruhodné. Keďže Palác kultúry a vedy mnohým zároveň symbolizoval nenávidenú sovietsku nadvládu, objavili sa po roku 1989 vážne pokusy o jeho demoláciu. Na začiatku roku 2007 bola stavba zaradená na zoznam poľských kultúrnych pamiatok. Časť verejnosti však nesúhlasila – „pä-

tina respondentov internetovej ankety Gazety Wyborczej hlasovala za to, aby bol palác zrovnaný so zemou“.¹⁴

Na funkcionalistickú tradíciu a inscenačné zámery avantgardných divadelníkov 20. a 30. rokov bolo možné nadviazať len v krátkom období tesne po vojne. Divadelné budovy prechádzali rekonštrukciami naprávajúcimi vojnové škody, novostavieb vznikalo minimum.

Ani ostatné krajiny východného bloku sa od začiatku 50. rokov nemohli vyhnúť importu a následnému inštitucionálne riadenému presadzovaniu socialistického realizmu ako jedinej „správnej umeleckej metódy“. Nové divadlá sa však nestavali ani v tomto období. Divadelné alebo kombinované sály vznikali ako súčasť kultúrnych domov, ktoré mali podporovať osvetársku politiku vládnucej komunistckej strany a zakladali sa najmä v mestách spojených s budovaním ťažkého priemyslu, otváraním baní a s armádou.¹⁵

Situácia sa začala meniť v polovici 50. rokov, keď vplyv socialistického realizmu pomaly povoľoval a architekti sa mohli začať vyjadrovať slobodnejšie. Následne koniec 50. rokov a celé 60. roky priniesli novú vlnu v divadelnej tvorbe i v scénografii, ktorá vyžadovala realizáciu nových divadelných budov.

Vnímanie architektonickej produkcie z obdobia stalinizmu zostáva nejednoznačné, hoci je neoddeliteľnou súčasťou histórie strednej Európy. Záujem súčasných historikov umenia, literatúry a kultúry o túto tému však dosvedčuje, že sa pokúšame zaradiť ho do rozprávania o našej minulosti.¹⁶

¹¹ VYBÍRAL, Jindřich. *Majáky převratných idejí*. In *Sorela, česká architektura padesátých let (kat. výst. NG Palác Kinských, 14. 4. - 22. 5. 1994)* Praha, 1994, s. 61-65. Pretlačené: *Architekt XL, 1994, č. 8, s. 6*. Cit. podľa KOUBA, Karel. *Mytologizace v umění socialistického realismu*. In *Sorela* [online]. [cit. 2010-01-20]. Dostupné na internete: <<http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=61>>

¹² Ibidem.

¹³ DERDOWSKA, Joanna. *Angažované stavby: Co s nimi? (Vítkov, Reichstag, Palác kultury)* In *Revue Labyrinth* ISSN 1210-6887, 2005, číslo 17-18, s. 201-203

¹⁴ JANÁČEK, Pavel. *Socialistický realizmus: Co s ním?* In *A2* [online]. 2007, č. 22 [cit. 2010-01-20]. Dostupné na internete: <<http://www.advojka.cz/archiv/2007/22/socialisticky-realismus-co-s-nim>>

¹⁵ HILMERA, Jiří. *Česká divadelní architektura*. Praha : Divadelní ústav, 1999. s. 142.

¹⁶ JANÁČEK, Pavel. *Socialistický realizmus: Co s ním?* In *A2* [online]. 2007, č. 22 [cit. 2010-01-20]. Dostupné na internete: <<http://www.advojka.cz/archiv/2007/22/socialisticky-realismus-co-s-nim>>

*=35 **Městské divadlo, Zlín 17**

Slovenský názov Mestské divadlo, Zlín

Lokácia třída Tomáše Bati 4091/32, 761 87 Zlín

Architekt Karel Řepa (spoluautor víťazného súťažného návrhu z roku 1957), Miroslav Řepa (spoluautor víťazného súťažného návrhu z roku 1957 a realizovaného projektu), František Rozhoň (spoluautor realizovaného projektu)

Projekt 1957–1960

Výstavba 1960–1967

Umelecká výzdoba Jan Habarta, Alois Šutera, Ludmila Hladíková, Děvana Mírová, Marie Rychlíková – autori keramických diel; Zdeněk Holub (malba v hlavnom foyer); Miloslav Chlupáč, Čestmír Janošek (spoluautori fontány za divadlom so sochou Ludské torzo; betónový štruktúrovaný múr); Zdeněk Kovář (figurálny reliéf – Dráma, Poézia, Hudba vo vstupnom vestibule prevádzkovej časti divadla); Hana Lendrová, Sylva Řepková (spoluautorky slávnostnej textilnej opony Veľkej sály); Luboš Moravec (socha Letiaca múza pred hlavným priečelím divadla); Milan Obrátil, Zbyněk Slavíček (spoluautori mozaiky vo vestibule); Vladislav Vaculka (autor gobelínov v bufetoch); Zbyněk Slavíček, Milan Obrátil (monumentálna mozaika v dolnom foyer)

Premiéra 11. november 1967, Jiří Mahen: Jánošík

História názvu Divadlo pracujúcich Gottwaldov (1967–1989), Divadlo pracujúcich Zlín (1990–1991)

Rekonštrukcia 1989 (úprava hlavnej sály, zníženie počtu sedadiel, vznik komornej scény – Štúdiá G, po roku 1990 premenované na Štúdio Z)

Kapacita hľadiska Hlavná sála: 687, Divadielko v klube: 80 miest, Štúdio Z: 84 miest.

Predvojnové pokusy o vybudovanie divadla zmarili udalosti z roku 1938. Priestory adaptovaného kina nespĺňali nároky stálej divadelnej scény. V roku 1957 vyhlásená anonymná súťaž. Víťazný projekt Karla a Miroslava Řepovcov výrazne zasiahlo do urbanizmu centra – asanácia mu vtlačila veľkomestský rozmer. Divadlo korešponduje s okolitými dominantami. Podcenená ostala intenzita dopravy: namiesto pred divadlom v súčasnosti degradovalo na rušnú križovatku.

*=110 **Teatr Dramatyczny m.st. Warszawy im. Gustawa Holoubka, Varšava 41**

Slovenský názov Činoherné divadlo Gustawa Holoubka mesta Varšavy

Lokácia 00-901 Warszawa, pl. Defilad 1

Architekt Lev Rudnev (Architekt Paláca kultúry a vedy)

Výstavba 1952–1954 (Výstavba Paláca kultúry a vedy)

Premiéra 22. júl 1955, Stanisław Wyspiański: Wesele (Svadba)

História názvu Teatr Domu Wojska Polskiego (Divadlo Domu poľskej armády, 1955–1957); Teatr Dramatyczny m. st. Warszawy (Činoherné divadlo mesta Varšavy, 1957–2008)

Kapacita hľadiska Duża Scena (Veľká scéna): 570, Mała Scena im. Haliny Mikołajskiej (Malá scéna Haliny Mikołajskiej): 120, Sala im. Witolda Zatorskiego (Sála Witolda Zatorského): 60

Palác kultúry a vedy – „dar sovietskeho národa poľskému národu“ v úplnom centre hlavného mesta. Nová brutálna dominant. Špecifická redefinícia historizmu prostredníctvom tzv. národného štýlu. Zmes secesie, socialistického realizmu a poľskej mestskej architektúry. Komunistická továreň na umenie a vedu. Sídlo troch divadiel a ďalších kultúrnych inštitúcií.

***=328** Passionsspielhaus Erl (Pašiový dom Erl), Erl 06

Jednoduchosť a prísnosť stavby sakrálneho výrazu na úpäť hory Kreuzbühel plne zodpovedá repertoáru. Takmer štyristoročná tradícia konania pašiových hier v tirolskom Erli pokračuje v monumentálnej architektúre Roberta Schullera.

***=136** Janáčkovovo divadlo, Brno 16

Zo série viac či menej úspešných súťaží vyhlásovaných od začiatku 20. storočia až do roku 1958 vzišiel ako víťazný spoločný projekt Jana Víška, Viléma Zavřela a Libuše Žáčkovéj-Pokornej. Monumentálna odosobnená architektúra klasicizujúcich foriem s výraznou dekoratívnou zložkou sa výrazne vzdáva od Víškovho návrhu divadla ako strohého, veľkoryso poňatého hranolu s preskleným priečelím, s ktorým uspel v jednej z predvojnových súťaží.

8

Nové tendencie a socialistická architektúra – predimenzované budovy v mestskej štruktúre

- 07 Festspielhaus, Bregenz / AT
- 19 Městské divadlo, Most / CZ
- 20 Centrum experimentálního divadla – Husa na provázku, Brno / CZ
- 30 Győri Nemzeti Színház, Győr / HU
- 42 Opera Nova, Bydgoszcz / PL
- 53 Divadlo Andreja Bagara, Nitra / SK
- 63 Kulturni in kongresni center Cankarjev dom, Ljubljana / SI
- 64 Slovensko narodno gledališče, Nova Gorica / SI

Nereálnosť v plánovaní socialistického stavebníctva často viedla k tomu, že sa projekty buď vôbec neuskutočnili, alebo ich realizácia trvala neúmerne dlho. Výsledky veľkorysých zámerov výstavby divadelných budov alebo multifunkčných objektov zahrnujúcich divadelné sály potom veľakrát prezrádzali, že v čase vzniku projektu vládli iné prístupy než v čase uvedenia týchto stavieb do prevádzky. Paradoxná situácia, keď novostavba stelesňuje koncepcie a tendencie, ktoré už nie sú aktuálne, ani zďaleka nebola ojedinelá.

V každej krajine bývalého východného bloku nájdeme aspoň jeden príklad, ktorý potvrdzuje pomalé tempo procesu realizácie a vykazuje s ním súvisiace anachronicky vyznievajúce riešenie: či už ide o neskorý modernizmus Novej opery v Bydgoszczi (projekt 1961, realizácia 1973–2006), štrukturálne organickú architektúru Mestského divadla v Moste (projekt 1967–1968, realizácia 1979–1985), brutalizmus Národného divadla v Győre (projekt 1969–1971, realizácia 1973–1978), či postmoderné kreácie Slovenského národného divadla v Bratislave (súťaž 1979, projekt 1981–2006, realizácia 1986–2007) a Slovinského národného divadla v Novej Gorici (projekt 1987, realizácia 1987–1994).

Realizácia týchto veľkolepých projektov veľakrát znamenala nezvratný zásah do existujúcej mestskej štruktúry. V dôsledku výstavby naddimenzovanej budovy Divadla Andreja Bagara v Nitre došlo k demolácii časti pôvodnej zástavby historického centra, ktorej dôsledky sú zjavné dodnes a ťažko ich možno napraviť. Stavba Národného divadla v Győre s príľahlým námestím je zase umiestnená bez akéhokoľvek bližšieho vzťahu k okolitej zástavbe. Vzhľadom na charakter mestskej štruktúry má budova natoľko prehnané rozmery, že by pokojne obstála v hlavnom meste vo funkcii nového Národného divadla.

Trochu iný prípad predstavuje divadlo v Moste, postavené podľa projektu Iva Klimeša ako súčasť nového mesta budovaného v súvislosti s masívnou ťažbou hnedého uhlia. Symbolické umiestnenie na vyvýšenom otvorenom priestranstve

dáva vyniknúť monumentalite stavby, ktorá je prekvapivo ústrojne zaradená do urbanizmu mesta. Jej začlenenie je zároveň reakciou na pravouhlú odludštenosť prefabrikovanej výstavby, usiluje sa o vytvorenie intímnejšieho priestoru s ľudským rozmerom, odvodeným od fungovania prírodných štruktúr, ktorý vychádza z intencií wrightovskej organickej architektúry. Zámer prirodzeného splyvania v postupne rastúcej neuzavretej mestskej štruktúre sa však v prípade mosteckého divadla podarilo rozvinúť iba v nadväzujúcej parkovej úprave a čiastočne v dispozičnom rozložení priliehajúceho námestia.¹⁷

Príkladom úsilia o integrálne začlenenie do mestskej krajiny realizovaným mimo bývalých socialistických štátov je monumentálny objekt Festspielhausu v Bregenzi. Divadelná budova umiestnená na brehu Bodamského jazera je s vonkajšou jazernou scénou prepojená mólom. Na rozšírenie pôvodnej stavby z rokov 1977–1980 podľa projektu Wilhelma Brauna bola už dvanásť rokov po jej otvorení vypísaná súťaž. Dvojfázová rekonštrukcia štúdia Dietrich / Untertrifaller (1997, 2006) premenila stavbu v typologický zlepenec divadla a multifunkčného kongresového centra, ktorého prelamané formy odkazujú ku konštrukcii divadelnej scény na hladine jazera. Námestie pred čelnou fasádou je riešené ako kruhový park s vodným prvkom v centre, zatiaľ čo krajinná úprava na protiľahlej južnej strane, ktorej autorom je záhradný architekt Günter Vogt,¹⁸ je poňatá ako prírodný nížinný les určený na prechádzky a odpočinok.

¹⁷ HÚRKOVÁ, Ludmila. Městské divadlo v Mostě alias Divadlo pracujících v Mostě. In *Divadelní architektura ve střední Evropě* [online]. [cit. 2010-01-22]. Dostupné na internete: <<http://www.theatre-architecture.eu/cs/db/?theatreId=34>>

¹⁸ Dietrich / Untertrifaller, Festspielhaus Bregenz. [online]. [cit. 2010-01-22]. Dostupné na internete: <<http://www.dietrich.untertrifaller.com/project.php?id=161&type=KULTUR&lang=en>>

***=114 Opera Nova, Bydhošť 42**

Slovenský názov Nová opera, Bydhošť

Lokácia 85-070 Bydgoszcz, ul. Marszałka Focha 5

Architekti Józef Chmiel, Andrzej Prusiewicz

Projekt 1960

Výstavba 1960–2006

Premiéra 17. apríl 1994, Piotr Čajkovskij: Eugen Onegin (Prvý operný festival mesta Bydgoszcz); 21. október 2006, Ignacy Jan Paderewski: Manru (oficiálne otvorenie)

Kapacita hľadiska Duža Sala (Veľká sála): 800; Mała Sala im. Felicji Kryszewiczowej (Malá sála Felicjie Kryszewiczowej): 189

Stavba trvajúca takmer päťdesiat rokov. Reminiscencie na neskoromodernistické, neoracionalistické myšlienky. Paradox novostavby ako pomníka skorších konceptov. Víťazný projekt súťaže z roku 1960 od Józefa Chmiela – sochársky poňatú kompozíciu štyroch kruhov – nakoniec realizoval po mnohých zmenách, redukciami a pridaním funkcie kongresového centra až Andrej Prusiewicz v roku 2006.

***=214 Divadlo Andreja Bagara, Nitra 53**

Lokácia Svätoplukovo námestie 4, 950 53 Nitra

Architekti Juraj Hlavica, Mária Žitňanský, Štefánia Rosincová

Návrh interiéru Juraj Hlavica, František Kalesný, Lubomír Mihálik, Mária

Žitňanský

Projekt 1978–1981

Výstavba 1982–1992

Umelecká výzdoba Tibor Bártfay (socha Andreja Bagara vo vstupnej hale); Juraj Marth (kompozícia centrálnej steny vo foyer); Marián Prešnajder (opona); Katarína Šujanová (textilná výzdoba salónika)

Premiéra 19. september 1992, Jozef Hollý: Gelo Sebechlebský

Kapacita hľadiska Veľká sála: 577 + 20 v lôžach, Štúdio: 100–150 miest

Jedna z prvých monofunkčných divadelných budov na Slovensku. Mierka a umiestnenie v mestskej štruktúre odrážajú myšlienky neskoromodernistického monumentalizmu a solitérneho urbanizmu osemdesiatych rokov 20. storočia. Interiéry ovplyvnil postmodernizmus.

***=329** Festspielhaus Bregenz (Festivalový dom Bregenz), Bregenz 07

Divadlo ako zložitý technologicko-logistický mechanizmus. Prelamované formy budovy na brehu Bodamského jazera odkazujú ku konštrukcii divadelnej scény na jeho hladine. Iba dvanásť rokov po otvorení v roku 1980 bola vypísaná súťaž na rozšírenie budovy. Dvojfázová rekonštrukcia štúdia Dietrich / Untertrifaller (1997, 2006) premenila divadelný komplex na typologický zlepenec multifunkčného kongresového centra

***=34** Městské divadlo (Mestské divadlo), Most 19

Ťažba hnedého uhlia ako fatálny zásah do historického sídla. Výstavba nového mesta s najluxusnejšou občianskou vybavenosťou ako triumf režimu. Symbolické umiestnenie nového divadla na vyvýšenom otvorenom priestranstve. Reminiscencia na organicko-štrukturalistické tendencie československej architektúry 60. rokov 20. storočia.

***=307** Centrum experimentálneho divadla – Divadlo Husa na provázku, Brno 20

Dispozícia divadelnej budovy ako odpoveď na experimentálnu poetiku súboru. Prepojenie troch scén určených na prevádzkovanie čo najširšej novej škály predstavení: komornej scény, ktorá vznikla adaptáciou gotickej pivnice historického domu pánov z Fanala, alžbetínskej átriovej scény slúžiacej na produkcie v exteriéri a hlavnej, najrozmernejšej budovy novej scény. Variabilitou a ľahkou premenlivosťou divadelného priestoru sa vyčerpávajúco naplnilo želanie zadávateľa.

***=196** Győri Nemzeti Színház (Národné divadlo Győr), Győr 30

Jediná samostatná divadelná budova v Maďarsku navrhnutá a postavená od konca druhej svetovej vojny do roku 1989. Vzhľadom na vertikálne prelomené línie strechy ju obyvatelia Győru ihneď začali prezývať „skokanský mostík“. Bočné fasády vyzdobil Victor Vasarely. Stavba aj napriek prehnanej mierke predstavuje novú architektonickú dominantu v Győre.

***=320** Kulturni in kongresni center Cankarjev dom (Kultúrne a kongresové centrum Cankarjev dom), Lublana 63

V roku 1977 sa začína proces realizácie najväčšieho stavebného počínu v oblasti kultúry v 20. storočí v Slovinsku. Multifunkčné kultúrne a kongresové centrum postavené podľa projektu Eda Ravnikara vzniklo na základe bytostnej potreby moderného priestoru poskytujúceho kvalitné zázemie umeleckým, vzdelávacím, ale aj komerčným aktivitám na najvyššej novej úrovni, ktorý hlavnému mestu dovtedy citeľne chýbal.

***=252** Slovensko narodno gledališče Nova Gorica (Slovinské národné divadlo Nova Gorica), Nova Gorica 64

Divadlo ako symbol transformácie. Postmoderná kreácia Vojteha Ravnikara a jeho spolupracovníkov z rokov 1987–1994 uzatvára východnú časť hlavného námestia v Novej Gorici. Krytými piliermi, zdôrazneným portálom hlavného vstupu i použitými materiálmi odkazuje k modernistickej tradícii mesta, ktoré bolo založené po roku 1947 ako nové regionálne centrum – len čo medzi Juhozápadom a Talianskom vznikla nová hranica a Gorizia zostala za ňou – v Taliansku.

9

Nový vzťah k priestoru – nový pohľad na priestor, nové funkcie divadla, nové možnosti umenia

- 08 Sommertheater, Haag / AT
09 MUMUTH – Haus für Musik und Musiktheater, Graz / AT
18 Bytové divadlo Vlasty Chramostové, Praha / CZ
21 Alfred ve dvoře, Praha / CZ
31 Súťaž na Národné divadlo – Gödör, Budapešť / HU
45 Nowy Teatr, Varšava / PL

Poňatie divadelného priestoru sa mení zároveň s premenami divadelných prostriedkov. Spôsoby riešenia technického priestoru a jeho estetickú organizáciu možno sledovať jednak v súvislosti s vývojom architektúry, jednak v súvislosti s vývojom divadla. Ideálny stavebný typ so zhromažďovacou funkciou určený na divadelný spôsob komunikácie, ktorým je amfiteáter, vznikol už v staroveku. Túto elementárnu priestorovú formu až do dnešných dní nebolo potrebné nijako zásadne meniť, pretože poskytuje perfektné podmienky čo do viditeľnosti a počuteľnosti a zároveň je priestorom, ktorého dispozícia dokáže vytvoriť prostredie na divácku spoluúčasť. Tá sa postupne transformovala z rituálu, ktorého účastníkmi bola dvojica kňaz – veriaci, v rituál, ktorého účastníkmi je dvojica herec – divák.¹⁹ Amfiteáter je ideálnym priestorom na naplnenie obradu, ktorý sa tu koná medzi účinkujúcimi a publikom, čo predstavuje hodnotu platnú dodnes.

Pri sledovaní súčasného divadelného priestoru nemožno obísť ani dedičstvo barokového priestoru, ktorý je výsledkom úsilia o konštrukciu iluzívneho obrazu sveta. V tomto stavebnom type dochádza k zásadnému rozdeleniu pôvodne jednotného priestoru na dve samostatné, významovo odlišné časti: javisko (niekedy ďalej delené na predné a zadné) a hľadisko, oddelené portálom (javiskovým rámom). Dispozície mnohých divadelných budov z 19. storočia, ktoré sú dodnes v prevádzke, vychádzajú z barokovej priestorovej schémy, a portál tu teda maximálne podporuje iluzívnosť diania na javisku.

Iluzívne stvárnovanie obrazu sveta začínajú rozvracať až modernistické tendencie prelomu 19. a 20. storočia, ktorých postupy však nenašli zhmotnenie v podobe vytvorenia nového typu zhromažďovacieho priestoru. Avantgarda 20. a 30. rokov nestavia nové divadelné budovy, ktoré by zodpovedali novej poetike, ale uchyľuje sa k inovatívnym postupom pri využívaní scénografických prostriedkov.

Zároveň dochádza k masívnemu rozvoju nového média – filmu, ktorého priestorové nároky sa riešia výstavbou radu nových kín a premietacích sál. Doterajšie divadelné priestory sú funkčné, ich inovácia teda nie je na programe dňa. Riešenie otázok spojených s divadelným priestorom je prerušené aj príchodom druhej svetovej vojny a nastolením dvoch po sebe nasledujúcich totalít, ktoré vedeli práve iluzívnu tvorbu dokonale využiť.

Po vojne sa naplno presadzuje premenlivý priestor. Novovznikajúce divadelné budovy sa vyznačujú uplatnením zložitých technológií. Alternatívne súbory však hľadajú práve také pôsobiská, ktoré ponúkajú čo možno najväčšiu variabilitu priestoru. Nové priestorové riešenia budov určených najmä pre činohru sa v 60. rokoch hľadajú obzvlášť vo vtedajšom západnom Nemecku.²⁰ Okrem oficiálnych scén, najmä operných, sa stavajú i menšie experimentálne budovy s flexibilným priestorovým usporiadaním, ktoré umožňujú priamy kontakt medzi hercom a divákom.

Požiadavky súčasnej divadelnej prevádzky sa naplňajú jednak v priestoroch, ktoré sú pre ňu sekundárne uspôsobené (rekonštrukcie či prestavby objektov s pôvodne inou než divadelnou funkciou), jednak – zriedkavejšie – v novostavbách. Z ekonomického hľadiska je prínosné, ak priestor môže pojať rôzne typy scénických produkcií. Podstatnou, ale ťažko postihnuteľnou kategóriou je „psychológia priestoru, ktorá má priaznivý vplyv na povahu a vyznenie tvorby [...], pretože najdôležitejším objektom divadla je živý človek, a ostatné veci, ktoré ho obklopujú, sú len nevyhnutným servisom, slúžiacim na vyjadrenie tajomstva bytia.“²¹

¹⁹ PTÁČKOVÁ, Věra. Divadlo na cestě mezi nebem a zemí (Kazimierz Braun: Divadelní prostor) In *Divadelní revue* [online]. 2002, č. 3 [cit. 2010-01-20]. Dostupné na internete: <<http://www.divadlo.cz/art/clanek.asp?id=2296>>

²⁰ MELENA, Miroslav. Divadelní architektura dnes: O změnách v chápání divadelního prostoru In A2 [online]. 2007, č. 24 [cit. 2010-01-20]. Dostupné na internete: <<http://www.advojka.cz/archiv/2007/24>>

²¹ Ibidem.

***=331 Sommertheater Haag, Haag 08**

Slovenský názov Letné divadlo Haag

Lokácia Hauptplatz, A-3350 Stadt Haag

Architekti Nonconform Architektur vor ort ZT KG

Projekt 1999–2000

Výstavba 2000

Premiéra 13. júl 2000, Carlo Goldoni: Der Diener zweier Herren (Sluha dvoch pánov)

Kapacita hľadiska 600

Sezónne kočovné divadlo, pripomienka starej európskej tradície. Predstavenie priamo v centre diania, na hlavnom námestí. Hľadisko ako dočasná mobilná konštrukcia, ktorá prevracia život v meste – na určitú dobu redefinuje mierku okolitej zástavby.

***=160 Alfred ve dvoře, Praha 21**

Slovenský názov Alfréd vo dvore

Lokácia Františka Křížika 495/36, 170 00 Praha 7 - Holešovice

Architekt Jindřich Smetana, Tomáš Kulík

Projekt 1996

Výstavba 1996–1997

Premiéra 11. máj 1997, Festival mimického a komediálneho divadla

Kapacita hľadiska 80 – 100

Jedna z mála divadelných budov realizovaných v 20. storočí na území hlavného mesta na zelenej lúke. Mimoriadna súkromná iniciatíva zakladateľa divadla: Ctibor Turba, mím, choreograf, režisér a pedagóg Akadémie múzických umení v Prahe, sa rozhodol využiť nájomný dom získaný po roku 1989 v reštitúcii na prevádzkovanie divadla. Začiatočnú predstavu dočasnej letnej scény pre hluk z okolia i v dôsledku zvukovej náročnosti performancii vystriedala realizácia samostatnej stavby, premyslene zakomponovanej do vnútrobloku.

***=330** MUMUTH – Haus für Musik und Musiktheater (Dom hudby a hudobné divadlo), Graz 09

Platforma pre diskusiu o súčasných performatívnych umeniach. Priestor pre interdisciplinárne výskumy a udalosti. Po pätnástich rokoch príprav a dvoch rokoch realizácie bola v marci 2009 konečne uvedená do života ústredná budova Univerzity hudobných a dramatických umení v Grazi – MUMUTH (Haus für Musik und Musiktheater).

***=315** Bytové divadlo Vlasty Chramostovej, Praha 18

Založené ako súkromné divadlo disidentov, ako reakcia na upevnenie režimu a obmedzovanie slobodných verejných a umeleckých prejavov v čase normalizácie po r. 1970. Iniciátormi a vodcovskými osobnosťami boli herečka Vlasta Chramostová a režisér Luboš Pistorius. Vzhľadom na silnejúce policajné represie voči všetkým účastníkom, čiže účinkujúcim i divákovi, sa posledné predstavenie konalo v roku 1980.

***=319** Súťaž na Národné divadlo – Gödör, Budapešť 31

Architektonická súťaž vypísaná v roku 1997, z ktorej si prvé miesto odniesol ateliér Dune Stúdió vedený architektom Bánom Ferencom, stála na začiatku príbehu, ktorý mal Budapešti priniesť nové Národné divadlo. Po zmene vlády v roku 1998 už nebola usporiadaná nová súťaž, ale mesto sa s kultúrnou inštitúciou, akou je Národné divadlo, vyrovnalo developerským spôsobom. Torzo vybetónovaných garáží z pôvodného návrhu dnes hostí známy klub Gödör – ani presun Národného divadla na perifériu nevyrazil toto miesto z kultúrnej mapy Budapešti.

***=237** Nowy Teatr (Nové divadlo), Varšava 45

Realizácia myšlienky umeleckého riaditeľa Krzystofa Warlikowského vytvoriť kultúrne centrum v najširšom zmysle – miesto včlenené do mestskej štruktúry, teda nie oddelenú kultúrnu zónu. Veľkorysý priestor bývalého sídla varšavských mestských vodární a kanalizácií umožňuje obrovský umelecký potenciál. Projekt rekonštrukcie nadväzuje na „garážovú“ minulosť antielitárskeho a demokratického Nového divadla.

V spolupráci

A

Österreichisches Theatermuseum (Rakúske múzeum divadla), Theater an der Wien (Divadlo na Viedenke), Österreichische Nationalbibliothek (Rakúska národná knižnica), Die Wiener Staatsoper (Štátna opera Viedeň), Kärntner Landesarchiv Klagenfurt (Korutánsky krajinský archív), Oper Graz (Opera Graz), Salzburger Festspiele (Salzburský festival), Tiroler Festspiele Erl (Tirolský festival v Erle), Festspielhaus Bregenz (Festivalové divadlo Bregenz), UNStudio Amsterdam, nonconform architektur vor ort ZT KG Wien

CZ

Archiv Národního divadla, Národní galerie v Prahe, Národní technické muzeum v Prahe, Státní okresní archiv Kladno, Státní okresní archiv Bruntál so sídlom v Krnove, Státní okresní archiv Teplice, Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí, Muzeum města Brna, Krajská galerie výtvarného umění v Zlíne, AnimaTech, Národní památkový ústav, územné odborné pracoviisko v Brne, Zámek Český Krumlov, Nadace barokního divadla, Centrum experimentálního divadla – Divadlo Husa na provázku, Městské divadlo Kladno

HU

BTM Kiscelli Múzeum (BTM Múzeum v Kiscelli), Építészforum (Fórum architektov), OSZK Színháztörténeti Tár (Széchenyiho divadelná zbierka Národnej knižnice v Budapešti), Magyar Országos Levéltár (Maďarský národný archív), Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény (Zbierka Mestskej knižnice Ervina Szabóa v Budapešti), Vígszínház (Divadlo komédie v Budapešti), Magyar Állami Operaház (Maďarská štátna opera v Budapešti), Örkény Színház (Örkényovo divadlo v Budapešti), Győri Nemzeti Színház (Národné divadlo v Győre), Nemzeti Színház (Národné divadlo v Budapešti), Új Színház (Nové divadlo v Budapešti), Nemzeti Táncszínház (Národné tanečné divadlo v Budapešti), Szegedi Nemzeti Színház (Národné divadlo v Segedíne), Kolozsvári Állami Magyar Színház (Štátne maďarské divadlo v Kluži), Kaposvári Csiky Gergely Színház (Divadlo Gergelya Csikyho v Kaposvári)

PL

Archiwum Państwowe w Lublinie (Štátny archív v Lubline), Archiwum Państwowe w Krakowie (Štátny archív v Krakove), Atelier Loegler Sp. z o. o. in Krakow, Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego w Warszawie (Divadelný ústav Zbigniewa Raszewského vo Varšave), Marek Budzyński – Architekt Sp. z o.o. in Warsaw, Muzeum Architektury we Wrocławiu (Múzeum architektúry vo Vroclave), Muzeum Lubelskie w Lublinie (Oblasné múzeum v Lubline), Nowy Teatr w Warszawie (Nové divadlo vo Varšave), Opera Nova w Bydgoszczy (Nová opera, Bydhošť), Polska Agencja Prasowa (Poľská tlačová agentúra), Teatr im. Juliusza Słowackiego w Krakowie (Divadlo Juliusza Słowackého v Krakove), Teatr im. Wojciecha Bogusławskiego w Kaliszu (Divadlo Wojciecha Bogusławského Kalisz), Teatr Polski w Warszawie (Poľské divadlo vo Varšave), Teatr Powszechny w Warszawie (Teatr Powszechny vo Varšave), Teatr Wielki – Opera Narodowa w Warszawie (Veľké divadlo – Národná opera vo Varšave)

SK

Vlastivedné múzeum v Hlohovci, Slovenské národné divadlo, Slovenská národná knižnica v Martine – Archív literatúry a umenia, Archív Pamiatkového úradu v Bratislave, Divadelný ústav Bratislava, Štátny archív v Bytči – pobočka Žilina, Štátny archív v Banskej Bystrici – pobočka Banská Bystrica, Divadlo Andreja Bagara v Nitre, Východoslovenské múzeum v Košiciach, Archív hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy, Archív architektúry Oddelenia architektúry ÚSTARCH SAV

ZA KAŽDODENNOSTOU

Divadelná architektúra v strednej Európe

Vedúci projektu Ondřej Svoboda, Jan K. Rolník

Kurátor výstavy Igor Kovačević

Odborné vedenie

Rakúsko Fritz Trümpi

Česká republika Jiří Hilmera, Ondřej Svoboda

Maďarsko Eszter Molnárné Aczél, Mihály Vargha

Poľsko Monika Jarzyna, Piotr Morawski

Slovensko Henrieta Moravčíková, Olja Triaška Stefanović

Slovinsko Helena Pivec, Ivo Svetina

Produkcia Olga Plchová

Grafický design ZGD studio

Architektúra výstavy MOBA studio

Propagácia Smart Communication

Fotografie Martina Novozámská

Realizačný tím

Anna Czékány, Dorota Buchwald, Viera Burešová, Viera Dlháňová, Oleg Dlouhý, Miroslav Daubrava, Andrea Dömeová, Tereza Dufková, Vladislava Fekete, Tamás Gajdó, Mariana Holá, Hermina Horváth, Sylvia Huszár, Jakub Kopecký, Magdalena Koťová, Peter Krečič, Jan Látal, Kateřina Lopatová, Silvie Marková, Milada Mercová, Dušan Nelec, Éva Németh, Barbara Novakovič Kolenc, Olga Plchová, Anita Rákóczy, Jan K. Rolník, Marjan Slapar, Igor Sapač, Dana Schlaichertová, Ondřej Svoboda, Attila Szabó, Jolana Teuberová, Ján Triaška, Dominika Začková, Bogo Zupančič, Markéta Žáčková, Vadov Kft.

Preklady David Livingstone, Howard Lotker, Zdislava Kratěnová, Heather McGadie, Ondřej Prčin

Preklad do slovenského jazyka

© Jozef Fabuš (katalóg), © Ľubica Krénová (texty k výstave) 2010

Jazyková redakcia Darina Peťková

Technická redakcia Kristína Šelepová

Výstava sa realizuje v rámci projektu TACE (Theatre Architecture in Central Europe – Divadelná architektúra v strednej Európe). Projekt organizuje Národné divadlo v spolupráci s divadelnými ústavmi a múzeami v Poľsku, Slovinsku, Slovensku a Maďarsku. Projekt inicioval Divadelný ústav Praha.

Osobitné poďakovanie

Věkoslav Pardyš, Helena Hilmerová, Dorita Hannah, Ondřej Černý, András Nagy, Vlasta Chramostová

Organizátori

Národní divadlo

Hungarian
Theatre Museum
and Institute

SLOVENSKI
GLEDALIŠKI MUZEJ
NATIONAL THEATRE
MUSEUM

DIVADELNÝ ÚSTAV
BRATISLAVA
THEATRE INSTITUTE

 :+ :nstytut+eatralny
in. Digitalna Teatralogija

Projekt je podporený z programu Európskej únie Kultúra 2000

Education and Culture

Culture 2000

S podporou

 •
• Visegrad Fund
• 2010
• years

S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Ministerstvo kultury ČR

Oktatási és Kulturális Minisztérium

(Ministerstvo vzdelávania a kultúry Maďarskej republiky)

Nemzeti Kulturális Alap (Národný kultúrny fond Maďarskej republiky)

Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije

(Ministerstvo kultúry Slovinskej republiky)

Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky

Partneri

 SLOVENSKE
NÁRODNÉ
MÚZEUM

centre for central european architecture

Mediálny partner

 k o d
konkrétne o divadle

DIVADELNÝ ÚSTAV

**MOST
MEZI
MINULOSŤOU
A
BUDÚCNOSŤOU
SLOVENSKEHO
DIVADLA**
všetky informácie
o slovenskom
divadle od roku 1920

veda a výskum – dokumentácia
– verejný špecializovaný archív
– múzeum Divadelného ústavu
– databázy on-line – knižnica
– videotéka – publikovanie od-
bornej literatúry a hier – divadelný
časopis kØD – výstavy – služby pre
verejnosť – členstvo v domácich
a medzinárodných divadelných
organizáciách a sieťach – vzde-
lávanie – súťaže – festival Nová
dráma/New drama – divadelné
štúdio 12 pre novú drámu – kníh-
kupectvo prospero.

50. výročie v roku 2011

THEATRE INSTITUTE

**THE BRIDGE
BETWEEN
PAST
AND
FUTURE
OF
THE
SLOVAK
THEATRE**
complete information
about the Slovak
theatre since 1920

research – documentation – special
public archive – theatre institute
museum – on-line databases –
library – videotheque – publica-
tion department for professional
literature and plays – theatre
monthly KØD – exhibitions – public
services – member of national
and international theatre orga-
nizations – education – competi-
tions – nová dráma/new drama
festival – theatre studio 12 for
new drama – prospero bookshop.

50th anniversary in 2011

Divadelný ústav
/ The Theatre Institute
Jakubovo námestie 12
813 57 Bratislava
Slovensko
/ Slovakia

www.theatre.sk

DIVADELNÝ ÚSTAV
BRATISLAVA
THE THEATRE INSTITUTE

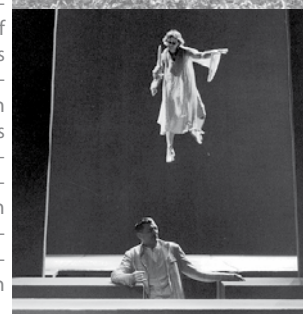
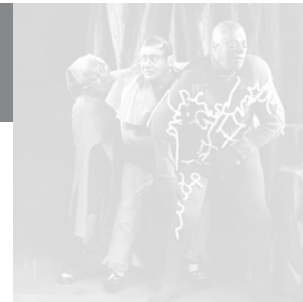
Tel.: +421/2/20487 102, 103
Fax: +421/2/52931 571
E-mail: du@theatre.sk

KØD KONKRÉTNE O DIVADLE

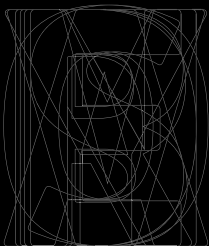
jediný mesačník o slovenskom
a zahraničnom divadle na Slove-
nsku – aktuálny mesačník o dianí
na slovenskej a medzinárodnej
scéne – aktuálne rozhovory, re-
cenzie – súčasné teatrologické
štúdié – zaujímavé pohľady na
súčasnú divadlo – historické témy
kritické názory – ankety na ak-
tuálne témy so slovenskými di-
vadelníkmi – informácie o fes-
tivaloch – slovenská súčasná
dráma – prekladová súčasná
dráma – aktuálny v Divadelnom
ústave – prezentácia divadel-
ných festivalov na Slovensku
prezentácia kníh – špeciálne an-
glické číslo raz do roka – príloha
Dekódér s podrobnými a aktu-
álnymi informáciami o divadel-
ných projektoch, workshopoch,
mítinchoch, programy festivalov
atď. – webová stránka.

KØD CONCRETLY ABOUT THEATRE

the only monthly in Slovakia
about Slovak and foreign theatre
up-to-date monthly about Slovak
and international scene – current
discussions, reviews – current
theatological studies – inter-
esting views on Slovak theatre
historical themes – critical opi-
nions – opinion polls about
current themes with Slovak
theatre-makers – information
about festivals – Slovak contem-
porary drama – translations of
world Drama – present activities
of Theatre Institute – presen-
tation of theatre festivals in
Slovakia – presentation of books
English version once a year –
supplement Dekoder with de-
tailed and current information
about theatre projects, work-
shops, meetings, festival pro-
grammes, etc. – webpage with
sneaks into next issue.

kØd
konkrétne o divadle

TACE – Virtuálne múzeum

<http://www.theatre-architecture.eu/db.htm?theatreId= ????>

Podrobné informácie o všetkých divadlách uvedených v tomto katalógu nájdete v rozsiahlej databáze prístupnej na webových stránkach projektu.

???? – doplňte ID kód vystaveného divadla do adresy vášho internetového prehliadača a nájdete ďalšie:

- historické údaje
- fotografie a obrazový materiál
- aktuálne technické údaje
- údaje o architektoch divadiel
- geografický kontext
- rozšírené možnosti vyhľadávania
- zobrazenie na mapách
- interaktívnu časovú os vývoja divadelného priestoru
- viacjazyčné rozhranie

???? – použijete vyhľadávača alebo len tak prechádzajte mapou a objavte ďalších 300 divadiel

???? – sledujte vývoj divadelného priestoru na 80 najvýznamnejších príkladoch z celého sveta

<http://www.theatre-architecture.eu/>

TACE – kniha Beyond Everydayness

Beyond Everydayness prináša spoločnú prácu vyše šesťdesiatich historikov umenia, architektov, kurátorov a teoretikov.

Beyond Everydayness ponúka prehľad najvýznamnejších divadelných stavieb v strednej Európe.

Beyond Everydayness predstavuje divadelné budovy ako tichých rozprávačov našej spoločnej histórie.

Beyond Everydayness prostredníctvom šiestich rozhovorov naznačuje možný vývoj divadelného priestoru.

Beyond Everydayness je kniha, ktorá by nemala chýbať v knižnici ani jedného architekta, scénografa, teoretika či historika umenia.

Beyond Everydayness vyjde na jeseň roku 2010 v anglickom jazyku.

